

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 68 Yılı: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 68 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3840

MAKEDONYA'DA MİLLİYETÇİLİK VE KİMLİK FAKTÖRLERİN OLUŞMASINDA ETKİLİ OLAN GELİŞMELER: 1875-1930 DÖNEMİ NATIONALISM IN MACEDONIA AND DEVELOPMENTS EFFECTING IDENTITY FACTORS: 1875-1930 PERIOD

Reyhan RAHMAN*

Öz

Doğu ve batının önemli keşim noktalarından biri olan Balkan coğrafyası kadim tarihinde pek çok millet veya devletin manevra alanı olmuştur. Eski Roma'dan başlamak üzere farklı etnik köken, din ve dile sahip çok sayıda halkın yaşadığı Balkanlarda iç ve dış sınırlar hiçbir zaman kesin olarak çizilememiştir. Bununla birlikte kültürel, tarihi, dini, etnik ihtilaflar ile bölge devletlerinin birbirleri üzerindeki hak iddiaları nedeniyle ilişkiler oldukça kırılgan olmuş ve sınırlar sürekli değişmiştir. 19. yüzyıl başlarında Makedonya, bir devlet olarak değil coğrafi alan olarak görülmüş ve üç parçaya bölünmüştür. Bu süreçte Makedonya'da kimlik ve milliyetçiliğin kaynaklarının ne olduğu sorusu sorulduğunda ise net bir cevap verilememektedir. Bunun da temel nedeni Makedonya'nın etnisite, din, dil, kültür vb. bakımından oldukça çeşitlilik arz etmesidir. Bu nedenle tarih boyunca adıyla özdeş "karmaşık, yamalı bohça, parçalı" niteliğinde bir kaderi yaşayan Makedonya için bilinen anlamda bir milliyetçilikten söz etmek mümkün değildir. Makedon milliyetçiliğinin gelişiminin iki ana unsur üzerine kurulduğu görülmektedir. Birincisi yüzyıllarca diğerlerinin egemenliğinde geçen süreçte fikri gelişmeler zayıf kaldığından Makedonya'da milliyetçilik "diğerleri" ve "işgal tehditleri" üzerine konumlandırılmıştır. İkincisi de diğerlerinin hak iddiaları karşısında kendi kimliğini tanımlama ve tanınmasını sağlama çabaları şeklinde gelişme göstermiştir. Bu çalışmada Makedonya'da 1875-1930 yılları arasında Makedon Kimliği ve Makedon Milliyetçiliğinin fikri temellerinin tesis edilmesinde önem arz eden gelişme ve olaylar hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bu çalışma, uluslararası ilişkilerde Makedonya'nın siyasi tarihini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Milliyetçilik, Kimlik, Uluslararası İlişkiler, Etnik Çeşitlilik.

Abstract

Balkan geography, which is one of the important junction points of East and West, has been the maneuver area of many nations or states in ancient history. Beginning in ancient Rome, internal and external borders have never been clearly defined in the Balkans, where many different ethnicities, religions and languages live. However, due to cultural, historical, religious, ethnic conflicts and the claims of the regional states on each other, the relations have been quite fragile and the borders have changed constantly. At the beginning of the 19th century, Macedonia was seen as a geographical area, not as a state, and divided into three categories: Greece, Serbia and Bulgaria, Aegean Macedonia, Vardar Macedonia and Pirin Macedonia. It was then subjected to the occupation of Bulgarians; it was included in the sovereignty of others without establishing its own unity in the first and second Yugoslavia. When asked what the sources of identity and nationalism are in Macedonia, no clear answer can be given. The main reason for this is Macedonia's ethnicity, religion, language, culture and so on. in terms of diversity. For this reason, it is not possible to speak of a nationalism in the known sense for Macedonia, which has experienced a fate which is identical with its name "complex, patchy, fragmented throughout history. The development of Macedonian nationalism seems to be based on two main elements. First, nationalism has been placed on "others" and "threats of occupation in Macedonia, as intellectual developments have been weak for centuries under the rule of others. The second has evolved in the form of efforts to identify and recognize their identity in response to others' claims of rights. In this study, explanations about the developments and events in Macedonia between 1875 and 1930, which are important in establishing the intellectual foundations of Macedonian Identity and Macedonian Nationalism, were made. This study is important in terms of revealing the political history of Macedonia in international relations.

Keywords: Macedonia, Nationalism, Identity, International Relations, Ethnic Diversity.

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, e-posta: reyhan_rahman@hotmail.com

1. GİRİŞ

Makedonya'da ulus, millet, milliyetçilik ve kimlik kavramlarına bakıldığında ortaya oldukça karmaşık bir görünüm çıkmaktadır. Farklı etnik köken, dini yapı ve dile sahip çok sayıda halkın yaşadığı Balkanlarda iç sınırlar hiçbir zaman kesin olarak çizilememiştir. Stratejik konumundan dolayı güçlü ve aktör durumundaki devletlerin kendi çıkarlar hesapları içerisinde Makedonya, daima üzerinden hesapların yapıldığı bir "bölge" olmuştur. Balkan Savaşlarından (1913) sonra bölgeden Osmanlı'nın çekilmesiyle artan karışıklık ortamında Yunanistan ve Bulgaristan gibi devletler, dönemin önemli güç merkezleri olan İngiltere ve Rusya'nın da destekleri ile Balkanlarda kendi ideolojilerini gerçekleştirmek ve bölgede hakimiyet kurmak üzere zayıf topluluklar üzerinde baskılarını artırmışlardır. Bu dönemde uluslararası ilişkilerinde Makedonya, kendi milli davasını ileri sürmek ve Makedon Milliyetçiliğini tesis etmek istese de zayıf yapısı nedeniyle birliğini kurması mümkün olmamıştır. Balkan Savaşlarının Makedonya için bölünmeler ve işgallerle sonuçlanan neticelerine dair belirsizlik ortamında I. Dünya Savaşı çıkmış, Makedonya tekrar bölünme ve parçalanma yaşamıştır. Bu gelişmeler Makedonya'nın milliyetçilik ekseninde ulusal birliğini tesis etmesini ve devlet olarak uluslararası alanda yerini almasını engellemiştir. Hem Balkan Savaşları hem de I. Dünya Savaşı Makedonya'nın ekonomik, doğal ve en çok da etno-kültürel yapısını hiçe sayan sonuçlar ortaya koymuştur. Makedonya savaşa giren taraflar arasında başka hiçbir kriter gözetilmeksizin salt bir coğrafi alan olarak görülmüştür.

Makedonya, self determinasyon anlayışına göre kendi egemenliğini ve devletini kurma yolunda 19. yüzyıl başlarından itibaren hem komşu devletlerin engellemelerine hem de daha sonraki yıllarda Yugoslavya ilhakına maruz kaldığından ilerleme kat edememiştir. Makedonya'nın önündeki engellerin başlıca nedeni ise tarihi geçmişten beri komşularının hak iddiaları nedeniyle birliğini sağlayamamış olmasıdır. Diğer bir önemli neden ise Makedonya'nın etnik çeşitlilik bakımından zengin olmasıdır. Makedonya dış politikasına yön veren ve Makedon Milliyetçiliği ile Kimliğinin oluşmasında etkili olan temel faktörlerin anlaşılabilmesi ve günümüz için değerlendirmelerde bulunulabilmesi için 1875-1930 yılları arasındaki Makedon milliyetçiliği ve kimliğine yön veren temel gelişmeler ile bunların etkilerinin neler olduğunun iyi anlaşılması gerekmektedir.

2. "BÖLGE" OLARAK MAKEDONYA VE İŞGALLER

Makedonya'yı kavrayabilmek için neden "bölge" teriminin kullanıldığının anlaşılması gerekmektedir. Makedonya tarihi süreçten gelen faktörler nedeni ile üç bölüm halinde değerlendirilmektedir. Balkan Savaşlarından sonra 10 Ağustos 1913'de Bükreş anlaşmasıyla Makedonya Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında üç parçaya ayrılmıştır. Buna göre Makedonya; Sırbistan Vardar Makedonya'sı, Bulgaristan Pirin Makedonya'sı ve Yunanistan Ege Makedonya'sı olmak üzere bölünmüştür. Bu tarih ve bölüşümden sonra Makedonya Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın üzerinde hak iddia ettiği bir coğrafi alana dönüşmüştür. Bu üçlü bölümlenimin arka planına bakıldığında ise Osmanlı egemenliği altında geçen yaklaşık beş yüz yıl boyunca yaşanan sürecin önemli etkisi olmuştur. Zira bu dönemde Balkanlar Makedonya Osmanlı idaresi sistemine göre toprak/yemel(il-eyalet) ve dini olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Tebaa yani hem "millet" hem de fert olarak "insan" lar devletin (Osmanlı'nın) gözünde etnisite ya da dil anlamında değil, din temelinde görülmüşlerdir. Din, dil, toplum, etnik köken ve aile ise millet üzerinde sosyo-kültürel dokuyu oluşturan alt unsurlardır. Örneğin, bir Arnavut eğer Müslüman ise millet bağlamında İslami, köken olarak da Arnavut olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı döneminde millet sistemi aile ve toplumun kaynaşmasının gerçekleştiği bir yapı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı'da Bulgaristan ve Yunanistan görece kendi içinde özerk nitelikli olarak görülse de Makedonya, "topluluk" olarak görülmüştür. Diğer yandan Bölgedeki dengeler bakımından uygulanan iskan ve göç politikaları Makedonya'nın etnik ve dini çeşitliliğini daha da artırmış ve oldukça heterojenleşmesine neden olmuştur. Bu durumun Makedonya¹ adıyla aynı anlamda gelen "karışık" lığı beslemiş ve bir "Yunan" gibi Makedon kimliği ve milliyetçiliğinin oluşumunu geciktirmiştir.

Sırp-Yunan ittifakı ile Bulgaristan her ne kadar birbirleriyle savaşmışlarsa da bölünen ve parçalanan hep Makedonya olmuştur. Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında Ege Makedonya'sı, Vardar Makedonya'sı ve Pirin Makedonya'sı olmak üzere üçe bölünmüş Makedonya'nın coğrafi yapısı I. Dünya Savaşından sonra yeniden şekillenmiştir. Büyük Bulgaristan hayali ile başlayan işgaller ve sorunlar altında devam eden süreçte bölge Rusya'nın Pan Slavist politikaları, Avusturya-Macaristan'ın yayılcı politikaları ve Bulgaristan'ın geçmişten gelen toprakları geri alma hayali altında ve diğer gizli amaçların odağında yer alarak devamlı sıcak kalmıştır. Makedonlar için bölünmelerin şekillendiği I. Dünya Savaşı ve Balkan

¹ Eski Yunanca'dan gelen "Makedon" veya "Makedonya" kelimesi, Türkçeye'de Fransızca'dan geçmiş olup "muhtelif parçalardan oluşan", "yamalı bohça", "karışık", "türlü", "sebze ya da meyve salatası" anlamlarına gelmektedir. Bundan dolayı Bölge'yi tarif eden bazı metinlerde karmaşıklığı ifade etmek üzere "Makedonlaşma" deyiminin kullanıldığı görülmüştür (Nuredini 2007, 1; Bekki, 2013, 1).

Savaşlarından sonraki yeni ortamda pek çok ulus devlet ve millet olarak tanınarak bunlara devlet veya özerklik statüleri verilerek tanınmışlardır. Ancak Makedonya için bu durum oluşmamış ve diğerlerinin bir parçası olarak kabul edilmiş, haklardan mahrum kalmış/bırakılmıştır denilebilir. 1919 yılındaki barış konferanslarının aleyhte sonuçları ortadayken Britanya ve Fransa'nın öncülüğünde savaştan galip çıkan müttefikler, Makedon sorununun bu hali ile çözüme kavuşturulduğunu ileri sürmüşlerdir. Nitekim Yunanistan, Hırvatistan ve Sırbistan Yugoslav Krallığının baskın birer ögesi olarak yerlerini pekiştirmişlerdir. Diğer yandan bu iki devlet Makedonya'yı paylaşmışlar ancak Makedon kimliğini ve Makedonları yok saymışlardır.

Sırbistan elinde bulundurduğu Vardar Makedonya'sını Güney Sırbistan olarak, buradaki halkı da Güney Sırpı olarak ilan ederek Makedonları yok saymıştır. Aynı şekilde Yunanistan Ege Makedonya'sını Güney Yunanistan olarak ilan etmiş halkına da "Slavca konuşan" Yunanlılar demiştir. Bulgaristan elindeki küçük parça olan Pirin bölgesi için de benzer tanımlamalar yapmıştır. İşgal altındaki Makedonya ve Makedon toplumu, dünya savaşlarını başlatan ve egemen güçler tarafından şiddetle savunulan ulusal kimlik ve milliyetçilik açıkça yok sayılmış ve bu yok sayma durumu da uluslararası anlaşmalar da kabul görmüştür. Makedonlar için bölgede coğrafi anlamda herhangi bir Makedonya olmadığı gibi kendileri de isyana meyilli bastırılmış azınlık ve tanınmayan kimliği olan küçük bir toplum gibi görülmüşlerdir. Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı idaresinden "kurtulan(!)" Makedonlar neredeyse tam bir esaret altına girmişlerdir.

Bu dönem tüm Balkanlarda büyük göç hareketlerine neden olmakla birlikte en çok Makedonlar etkilenmişlerdir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşlarında yok sayılan ve üç parçaya bölünen Makedonya için sorunlar devam ederken II. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu dönemde tabiiyeti altında oldukları Yunan ve Sırp/Yugoslav rejimlerine bağlı kalmak ya da bunların çökme ve çözümlerine karşı çıkmak için herhangi bir nedenleri bulunmasa da yeni egemenleri durumunda olan Arnavutluk veya İtalya ile Bulgaristan veya Almanya'nın da tercih edilmesi için yani kötünün iyisini seçmek gibi herhangi bir gerekçeleri bulunmamaktaydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Haziran 1918'de, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan Korfu Paktı'nı imzalayarak, Aleksander Karayorgiyeviç ailesinin hükümdarlığı altında bir birlik kurmaya karar vermişler ve Ekim 1918'de Zagreb'de Yugoslav (Güney Slav) Milli Konseyi kurulmuştur. Aynı yılın Kasım ayında da Karadağ Milli Meclisi, Karadağ Kralı Nikola Petrović'i tahtından indirerek Sırbistan'a katıldığını ilan etmiştir. 1921 yılında ilan edilen anayasa ile de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuş ve başına da Sırbistan Kralı Aleksander getirilmiştir. SHS Krallığı (Sırp-Hırvat- Sloven) döneminde Makedonya, Güney Sırbistan nitelemesi altında görmezden gelindi. Sırp kadrolarının ve Sırp milliyetçiliğinin ezici muameleleri yüzünden, SHS Krallığı'nın ikame etme uğraşısı verdiği "Yugoslav" kimliği etrafında alt milli kimlikleri silen bir Pan-Slav milli benliğinin oluşacağı umudu kısa sürede yok olmuştur. İkinci Yugoslavya döneminde Makedonya için deyim yerindeyse talihsiz gelişmeler devam etmiştir. Zayıf ve bölünmüş olan Yugoslavya 6 Nisan 1941'de Hitler'in işgali ile Yugoslavya tamamen parçalanınca Makedonya'yı Bulgaristan almıştır. 1943 yılına gelindiğinde J. Tito liderliğinde sosyalist Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti (29 Kasım 1945) ilan edilmiş ve Makedonya ile birlikte altı cumhuriyetten meydana gelen bir federasyon kurulmuştur. Tito döneminde Yugoslav kimliği öne çıkarılmış ve diğer kimlikler asimile edilerek erozyona uğratılmıştır.

3. MAKEDON KİMLİĞİ VE MAKEDON MİLLİYETÇİLİĞİNİN KÖKENLERİ

Makedon milliyetçiliğinin gelişimi, anlam kazanması ve dinamikleri bağlamında iki kısımda inceleme yapılabilir. Birinci kısımda I. Dünya Savaşı esnasındaki gelişmeler ile ikinci kısımda II. Dünya Savaşına kadarki döneme ait gelişmeler kısaca tarihi sırası ile incelenecektir. Bu çalışmada incelenen Birinci Evre Makedon Milliyetçiliğinin daha çok ayaklanmalar ve bozulan Osmanlı yönetiminden kaynaklanan sorunlardan ileri geldiği görülmektedir. Bu evre Makedon milliyetçiliğinin kurumsal ve kuramsal olmasa da filizlendiği temellerinin atıldığı bir dönemdir. Aşağıda ayrıntılarına yer verilen pek çok gelişmeden biri olan Razloveç Ayaklanması üzerinde "Makedonya ve Kurtuluş İçin Ayaklan" yazan bir bayrak ile başlamıştır. Bu ayaklanma ile uluslararası alanda Makedonya ilk kez kendi varlığından ve haklarından söz etmiştir.

3.1. Razloveç Ayaklanması

19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı devletindeki, ekonomi ve siyasal kötüleşme, Makedonya'da zanaatçılığın, ticaretin ve üretimin düşmesine sebep olduğundan kentlerdeki hareketlilik azaltmış ve köylüler de fakirleşmiştir. Hal böyle iken vergilerin artması, yenilerinin getirilmesi, devlet memurlarının keyfi davranışları, verimsiz ve kurak yılların yaşanması ve haydut çetelerinin soygunları, özellikle batı Makedonya'da hayatı oldukça zor hale getirmiştir. Bu zorluklar halk arasında rahatsızlıklara neden olmuş ve ayaklanmaların yolunu açmıştır. İlk olarak Bosna Hersek ayaklanması (1875) başlamış, sonra da Bulgaristan'da Nisan ayaklanması (1876), aynı yılın Mayıs ayında Makedonya'da Razloveç

ayaklanması başlamıştır. Daha öncesinde bölgede lokal ayaklanma ve protestolar sergilenmiş olsa da Raloveç ayaklanması organize ve planlı yapısı bakımından önem taşımaktadır. Nitekim ayaklanma hazırlıklarının bir bölümü Selanik'te, bir bölümü ise Piyanets-Maleşevo bölgesinde Dimitar Pop Georgiev-Berovski (1840-1907) tarafından organize edilmiştir (Dukosta, 2006, 155; Trayanovsk, 1995, 81-83).

Ayaklanmayı Makedonya için özel kılan unsurlardan dikkat çeken ayaklanmanın bir flama/bayrak ile başlatılmış olması ve üzerinde de "Makedonya ve Kurtuluş İçin Ayaklan" ifadesinin bulunmasıdır. 8 Mayıs 1876'da Razlovtsi² köyünde, devletin vergi memurlarına saldırıyla başlayan ayaklanmadan sonra köy ele geçirilmiş ve ayaklanmacılar iki gruba ayrılmıştır. Birinci grup Tsone Spasov önderliğinde Razlovtsi köyünü korumak için kalmış, Berovski yönetimindeki diğer grup, ayaklanmayı temsil eden bayrak ile diğer köyleri de ayaklandırmak için yola koyulmuştur. Ancak 28 Mayıs 1876'da ayaklanma çok sert biçimde bastırılmış, ayaklanmanın liderleri Petriç bölgesine kaçmıştır (Dukosta, 2006, 155). Ayaklanmanın başarısızlık nedenlerinden daha çok sonuçları Makedon halkı için önemli olmuştur. Makedon halkının bir köyde de olsa küçük sayılabilecek ayaklanması direnme ve baskıya karşı koyma noktasında önemli bir bilincin ilk tohumlarını atmıştır denilebilir. Ancak aynı zamanda sert bir şekilde bastırılan ayaklanmadan sonra bedelini ağır ödeyen halkın önde gelenleri Osmanlı tarafından hapsedilmiş ya da Bulgaristan'a göç etmek durumunda kalmışlardır. Bulgaristan'ı bir çıkış ya da huzur yeri olarak gören diğer Makedonların da göç dalgasına katılması ile birlikte boşalan yerlerdeki demografik yapı zayıflamıştır. Ancak nüfuz bakımından etkili kişilerin öncülüğü devam etmiştir. Nitekim bu ayaklanmanın bir başka önemi de arka planında Makedon aydınlarının yer almasıdır. Nitekim elde edilen tecrübeler, sonraki Makedon halkının ayaklanmalarında "Makedonya ve Kurtuluş İçin Ayaklan" sloganı etrafında kullanılmıştır. Söz konusu slogan ise daha önce hiç bu kadar güçlü bir karşılık bulmamış, bundan sonraki sürecin felsefesinin temellerini atmıştır.

3.2. Makedon (Kresne) Ayaklanması

Kresne Ayaklanması Makedon uyanışının simge girişimlerinden biridir denilebilir. 1878 yılındaki Berlin Kongresinin kararlarına göre, Makedonya Osmanlı devletinin hâkimiyeti altında kalmış. Bir zamanlar Osmanlı'nın merkez illerinden biri iken Kongre'den sonra taşra ya da çevre birim haline gelmiş ve Makedon halkı, savaşlardan önceki durumundan çok daha ağır duruma gelmiştir. Halkın güvenlik ve ekonomik durumu çok kötüleşmiş. Önceki dönemde, kuzeydoğu Makedonya'da gerçekleşen ayaklanma aktiviteleri sebebiyle, bu bölgelerde halkın memnuniyetsizliği ve umutsuzluğu daha da artmıştır. Bu dinamikler atında önceki tecrübeler ile "yeni kurtuluş" ayaklanma hazırlıkları başlamıştır. Ayaklanma, Osmanlı ve Rus ordularının aralarında kalan Yukarı Cumaya kenti civarında Razloveç'in öncülerinden olan Dimitar Pop Gerogiev Berovski, Gorgi Pulevski, Dedo İlyo Maleşevski ve diğerleri ile birlikte organize edilmiştir. Ayaklanma düşüncesi, Makedonya'da eski Egzarh metropolitleri Natanail Ohrili ve Kiril Üsküplü tarafından desteklenmiş, Bulgaristan Knezliğinde göçte olan "edinstvo" denilen komiteler/çeteler ile Makedonlar da ayaklanmaya destek vermişlerdir. Ayaklanmanın Ruslar tarafından desteklendiği bilinmektedir. Zira bahsi geçen çeteler Belgrad'taki Türk-Sırp çatışmalarında (1862) Sırp'ın, Türk-Rus (1877/1878) savaşlarında da Rusların yanında yer almışlardır. Örneğin Gorgi Pulevski ve İlyo Maleşevski, Rus askeri cesaret Madalyası ve Az Georgi gibi önemli ödüllerle taltif edilmişlerdir.

Kresne ayaklanması 5 Ekim 1878'de yılında başlamış. Voyvodalar, Dimitriya Berovski ve Stoyan Karastoilov'un ortalama 400 kişilik ayaklanmacı çeteleri, Kresne köyündeki garnizona saldırmışlar, kısa sürede ayaklanma Struma ırmağının her iki tarafına ve Karşiyaka bölgesine yayılmıştır. Ayaklanma genişleyince kontrol altına alınan toplam yaklaşık 32.000 nüfuslu 54 yerleşim yerinde, ayaklanmacılar kendi iktidarını tesis etmişlerdir. Örneğin yaşlılar konseyleri kurulmuş, güvenlik için köy polisiyesi oluşturulmuştur. İçinde süvari birlikleri dahi bulunan kendi garnizonlarını kurarak başına Birinci Voyvoda, Stoyan Karastoilov, yanına da Rus göçmeni Adam Kalmikov seçilmiştir. Bu yeni oluşum ve garnizon "Makedon Ayaklanma Kurmayı" olarak adlandırılmış tüm hareketin lideri olarak da Dimitar Pop Georgiev-Berovski seçilmiştir (Katardžiev, 1982, 13-14; Salih, 2014, 366).

Adını aldığı köyde başlayan Razloveç Ayaklanması her ne kadar sertçe bastırılmış olsa da "Makedon Uyanışı"na giden yolda Kresne Ayaklanmasının zeminini hazırlamıştır. Razloveç, vergi, yoksulluk, kötü koşullar vb. durumlarda bir isyan olarak gelişmiş ancak Kresne artık Makedon kimliği etrafında topyekün bir başkaldırı olmuştur. Çünkü Kresne ile birlikte artık Makedonlar Makedon halkının özgürlük ve Makedon devletinin kurma özlemleri oldukça açık ve net bir şekilde dile getirmişlerdir. Bu bağlamda kontrol altına alınan lokal yerleşim yerlerinde mini bir devlet hüviyeti ile davranmaya ve bir anayasa gibi olmasa da "Ayaklanma Komitesi Kuralları" nı getirmişlerdir (Katardžiev, 1982, 13-14; Dukosta,

² Bu köyün adı Makedonya'nın kuzey doğusunda ve Bulgaristan sınırına yakın olması gelişen olaylara Bulgaristan'ın verdiği katkı açısından dikkat çekicidir.

2006, 155). Bu görünüm Makedon Milliyetçiliği fikrinin ete kemiğe büründüğünün başlıca ispatıdır. Ancak Makedonya'nın özgür olması amacı Bulgaristan Knezliğinin menfaatleri ile ters düşmüş ve Makedonlara karşı Osmanlı ile aynı doğrultuda hareket etmelerine yol açmıştır. Çünkü Bulgaristan Knezliği, Makedonya üzerinde hak iddia ederken özgür bir Makedonya görmek istememekte, Osmanlı'da egemenliği altında bir ayaklanmayı bastırmak istemektedir. Her iki yaklaşımın odağına yerleşen Makedonlar için ayaklanmanın başarısı oldukça zora girmiştir. Diğer bir başarısızlık nedeni ile Makedonların Razloveç'te gösterdiği birlik ve bütünlük iradesinin Kresne'de gösterememiş olmasıdır. Çünkü Edinsvo çetelerini Bulgar kökenli olduklarından içeride ikincil bir yöneliş sergilemişlerdir. Yani "Özgür Makedonya" söylemini desteklememiş ve Bulgar yandaşı tutum sergilemişlerdir.

Ayaklanmanın sembol ve lider isimlerinden D. Berovski'nin tutuklanması ve Sofya komitesinin gönderdiği şahıslar tarafından Voyvoda S. Karastoilov'un öldürmesi de bir diğer başarısızlık nedeni olmuştur. Sonuç olarak uygunsuz dış siyasi durum, iç birliksizlik ve zayıf malzeme hazırlığı, her şeyden önce kendi siyasi amacı olan Bulgaristan knezliğinin sürece karışması, Kresne (Makedon) ayaklanmasının başarısızlığının başlıca nedeni olmuştur. Makedon halkının özgürlük savaşının, bağımsızlı girişiminin ve bağımsız Makedon devletinin kurulması fikirlerinden dolayı, Kresne ayaklanmasının Makedon halkının tarihinde özel yeri vardır.

3.3. Bulgar Eksarhlığı, Kiliseler ve Diğer Amillerin Faaliyetleri

Makedonya daima sosyal, siyasi ve milliyetçilik gibi sorunların odağında yer almıştır. Birinci evre Makedon milliyetçiliğinin Kresne ayaklanması ile ileri sürdüğü temel sav, özgürlük ve bağımsızlık fikri üzerine kurulu olmakla birlikte bunun hangi faktörlerden besleneceği konusunda çelişkilerin yaşandığı görülmektedir. Bu çelişkilerin temel kaynağı ise bölgenin etnik ve dini yapısıdır. Nitekim bu dönemde Makedonların Romantik ulusçuluk arzusu olsa da ulus kavramının içinin nelerle doldurulacağına dair iç anlaşmazlıklar ayak bağı olmuştur. Öyle ki pek çok araştırmacı ve yazar bu hususlardan dolayı "Makedon Sorunu" terimini sıkça kullanmış ancak özgün bir zemine oturtamamıştır. Rozleveç Ayaklanması ile Kresne Ayaklanmasından itibaren başlayan süreçte (yaklaşık 1876-1903) Makedonya meselesi genellikle dini unsurlar üzerinden gelişmiştir denilebilir.

İrtem'e (1999, 82) göre Makedonya'nın dini yapısı ile etnik yapısı karşılaştırıldığında dini yapının daha az karmaşık olduğu söylenebilir. Mezhep ve patriklik farkı bir kenara bırakıldığında üç dinin de varlığı görülmektedir. Diğer yandan Müslümanlar (ki bölgede Müslüman kavramı genellikle Türkler ile özdeş kullanılmaktadır) ile Yahudiler arasında da aslında herhangi bir sorun yoktu. Makedonya için sorunun asıl kaynağı Hristiyan Ortodoks mezhebine bağlı unsurların kendi aralarındaki çatışma ve çekişmelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Yunan Kilisesi ile Bulgar Kilisesi ya da daha sonra İstanbul'a bağlanan Ohri Başpiskoposluğu vb. sıralanabilir. Süregiden kronik sorun ise Bulgarlar ve Rumlar arasındaki patrikhane meseleleridir. Ortodoks Bulgarlar, Ortodoks Rum kilisesine karşı hep dirençli ve mesafeli durmuş bu nedenle de kendi kiliselerini yani Eksarhane'yi³ (Eksarhlık) kurmuşlardır (Adanır, 2001, 72). Bu gelişmeden sonra ise "Makedonya Sorunu" aktif olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Makedonya sorunu kavramının kaynakları hakkında pek çok yorum yapılabilmeyle birlikte esasında en güçlü faktör zannedildiği gibi Yunanistan'ın tarihi iddiaları değil Bulgarların politikalarıdır, en azından ilk dönem için bu böyledir. Makedonları hem fikri hem de silahlı/ayaklanmalı mücadeleye geçiren Eksarhlığın önderliğinde Bulgarlar olmuştur. Eksarhlığın faaliyetleri ise politik dengeler bakımından çevre devlet ya da diğer uluslar tarafından ya desteklenmiş ya da karşı çıkışlarla engellenmeye çalışılmıştır. Makedon hareketinin Makedonya sorununa dönüşmesinde Bulgarların etkilerini gösteren bazı hususlar aşağıda sıralanmıştır (Koyuncu, 1998, 98; Kenanoğlu, 2007, 3; Karal, 1995, 146; Hacısalıhoğlu, 2003, 75); 1895 yılında Bulgar kaynaklarına göre Makedonya'da yaklaşık 700 adet irili ufaklı Bulgar okulu bulunmakta ve bu okullarda da yaklaşık 30 bin öğrenci eğitim görmekteydi. Eğitimlerde ise Eksarhlığın politikaları etkili olmaktadır. Eksarhlık sadece eğitimde değil devletin her kademesinde etkili olduğundan Makedonya'nın Hrisyanlaştırılması için önemli ölçüde kaynak kullanmaktan çekinmemiştir. Nitekim söz konusu okullar için Bulgar Hükümeti yaklaşık 2 milyon Bulgar Frangı⁴ tahsis edilmiştir. O dönem itibarıyla Bulgarlar için bu oldukça ciddi bir rakamdır.

- Eksarhlığın kuruluşunun önüne açan 1870 tarihli ferman bir bakıma Makedonları Bulgarların kucağına itmiştir. Ferman'ın 10. ve 11.⁵ maddeleri kısmen Makedon coğrafyası içinde yar alan Müslüman ve hatta

³ Ruslar istememiş olmakla birlikte politik dengeler ile Bulgarların yoğun istekleri karşısında Osmanlı'nın inisiyatifini ile 12 Mart 1870'de Fermân-ı Âli ile "Bulgar Eksarhlığı"nın kurulmasına izin verilen bir ferman açıklanmıştır. Özellikle Vodena başta olmak üzere Kukuş, Yenice Vardar (Giannitsa), Vodena (Edessa) ve Doyran gibi önemli merkezleri kapsayan yerler Eksarhlığın bölgesi olmuştur. Fermanın sonra dönemin Papa'sı Yosef Sokolski isimli birini "Birleşik Bulgar Başpiskoposu" olarak atamıştır (Adanır, 2001, 72).

⁴ 1900'lerin başında Varna Şehbenderi Selim Gürcü Efendi'nin Dersaadet'e tevdi ettiği bilgiye göre 1000 Bulgar Frangı 68,5 Osmanlı kuruşuna göre hesap edilmektedir. O dönem itibarıyla ise 25 Osmanlı Kuruşu 1,804 gram altına tekabül etmektedir (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013, 76). Ancak Osmanlı parasının değerinde dalgalanmalar yaşanmakta olduğunun bilinmesinde fayda vardır.

⁵ 1870 Tarihli Fermân-ı Âli'nin 10. ve 11. maddeleri şu şekildedir (Koyuncu, 1998, 98-107);

Yahudi toplumların⁶ yaşadığı yerleri dahi Eksarhlığın sorumluluk bölgesine devretmiştir. Bu durum karşısında ise doğal olarak özellikle öğrenciler ile okuma yaması olamayanların dini ve inançlar bakımından baskı altına alınmasının önünü açılmıştır. Bu durum Bulgarların 1980'li yıllarda Türklere yaptıkları baskılar ile oldukça benzerlik göstermektedir denilebilir.

- 1878-1912 yılları arasında Makedonya bölgesinde emelleri olan Bulgaristan başta olmak üzere, Yunanistan, Romanya ve Sırbistan kaynaklarına etnik ve nüfus yapısı farklılık göstermektedir. Bu farklılığın nedeni ise bölge üzerinde yürütülecek politikalara dayanak sağlanması olup genellikle gerçeği pek yansıtmamaktadır. Bu nedenle Makedonya için en reel verinin bölgenin dini yapısının dönüştürülmesi olduğundan Eksarhlığın aktiviteleri esasında diğerlerinin de her zaman olmasa işine gelmiştir. Üzerinde emelleri güdülen Makedon halkı ise Bulgarlar ile diğerleri arasında sıkışmıştır.

- Yoğun bir şekilde Bulgarlaştırma yapılan Makedonlar üzerinde baskı ve asimilasyonlar artarak devam etmiştir. Bunun da temel nedeni "milliyetler ilkesinden" faydalanmak üzere Bulgarlaşmış Makedonlara duyulan gereksinimdir. Elbette ki bu emelin en büyük yürütücüsü anlaşılacağı üzere Eksarhlıktır.

- Bölgedeki diğer devletler kendi lehlerine olacak şekilde politikalar geliştirmekle birlikte onların kendi aralarındaki bölüşüm mücadelelerinin resmi başlangıcı 1876 tarihli İstanbul Konferansı olmuştur. Bu konferansta resmen bir "Makedonya Sorunu" ndan söz edilmiş ve bu da Makedon halkının Eksarhlığın hedefine yerleşmesini hızlandırmıştır. Örneğin Eksarhlık 1870 tarihli Ferman'ın "çoğunluk kararı ile" ifadesinden yola çıkarak Makedonlar üzerinde demografik yapının değiştirilmesi yolunda aktif rol oynamıştır.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda bir eleştiri olarak dile getirilebilecek husus Eksarhlığın, Bulgar politikasının deyim yerindeyse oyun kurucusu ve politika amili statüsünde değerlendirilmesi olabilir. Bu eleştirinin haklılık payı bulunmakla birlikte eksik olduğu ileri sürülebilir. Çünkü 1872 yılında Bulgar Eksarhlığı, Ortodoksların ruhani meclisi olan Büyük Sinod tarafından aforoz edilince alandaki faaliyetlerin neredeyse tamamı milliyetçilik eksenine kaydırılmıştır. Bu durum hem Makedonya meselesinin derinleşmesine hem de bölgedeki aktörlerin rollerinin milliyetçiliğe kaymasına neden olmuştur.

Öte yandan Fener Patrikliği de bu yeni duruma yüzyıllar boyu yürütmüş olduğu örtülü Helenleştirme politikaları tehlikeye girdiğinden tepki göstermiştir. Olaylar bu şekilde gelişince, Yunanlılar kilise anlaşmazlığının Makedonya'da Helenik değerlere bağlı Slavlar ve Sultana bağlı Patriklik arasında bir güven bunalımı yaratacağım hesaplamaya başlamışlardır. Bulgarlar da kilise çatışmasının ruhani bağlan millileştiren Eksarhlığı aforoz eden Patrikliğe ve gizli Helenizmine karşı elit ve köylü Slavların ulusal bilinçlerini kazanmalarına yardım ettiğine inanmışlardır. Böylece her iki taraf da kilise sorununun çözümsüz kalmasının kendi çıkarlarına hizmet edebileceğine ikna olmuştur. Bu arada, Üsküp ve Ohri civarında yapılan plebisitlerin sonuçları Bulgar Eksarhlığının lehine olduğundan, Yunanlılar Makedonya'daki ahalinin paylaşımı kavgasına Sırbistan'ın da katılmasında herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Böylece, Sırbistan Makedonya'da kapsamlı bir eğitim kampanyasına hız vermiştir (Mandacı, 2003, 16).

Makedonya'ya üzerine verilen mücadele de taraflar dini propaganda veya eğitim kampanyaları ile yetinmemişler, bölgesel ve küresel güçlerle bir takım ittifaklar da kurmuşlardır. 1867 tarihli Voeslau Sırp-Yunan ittifakında olduğu gibi, bu ittifaklar başlarda Osmanlı devleti aleyhine olmakla birlikte, Balkan dayanışması zamanla etkisini yitirmiştir. Artan rekabete bağlı olarak taraflar bir araya gelerek bir üçüncü

10. Madde, "Bulgar Eksarhlığı'nın dinî sorumluluk bölgeleri; Rusçuk, Silistre, Şumnu, Tırnova, Sofya, Vraca, Lofça, Vidin, Niş, Şehirköyü, Köstendil, Samakov, Velisa ve Varna şehirleri ile Köstence'ye kadar olan Karadeniz sahilinde bulunan ve ahalisi Bulgar olmayan yaklaşık 20 köy hariç olarak Varna, Ahyolu ve Misivri kasabaları, İslimye Sancağı ve sahilde bulunan köylerden başka Süzebolu Kazası, Filibe şehir merkezi ve civarındaki dini merkezlerle beraber İstanimaka şehridir. Filibe şehir merkezindeki Panaya Mahallesi de Bulgar Eksarhlığına dâhil olacaktır ancak mahalle halkında Eksarhhaneye dâhil olmak istemeyenler olursa serbest bırakılacaklar ve konu patrikhane ile Eksarhlık arasında dinî kurallara göre düzenlenecektir. Bu yerler dışında kalan ve ahalisi Ortodoks mezhebinde olan yerleşimlerin ahalisinin hepsi veya üçte ikisi dinî hususlarda Eksarhlığa bağlı olmak isterlerse ve durum yapılacak tahkikatla sabit olursa, bu duruma izin verilecektir. Ancak bu durumdan fırsat sağlayarak ahali arasında ayrılık çıkarmak için uğraşanlar olursa kanun karşısında sorumlu olacaklardır."

11. Madde, "Eksarhlığın hududu içinde kalan ve kilise kanunlarına uygun bir şekilde patrikhaneyle bağlı bulunan Rum manastırları önceden olduğu gibi patrikhaneyle ait olmaya devam edecektir".
(Orijinal Metin İçin Bkz. Fermân-ı Âli, (1870). Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşunu Onaylayan Fermân-ı Âli sureti; BOA. Y.A.HUS., nr. 333/6; BOA. Y.A.HUS. N. 377/92).

⁶ "Bölgenin etnik ve dini yapısının daha iyi anlaşılabilmesi bakımından şu bilgi önemli görülmektedir. 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı'nın Rumeli olarak kabul ettiği bölge esasında Makedonya olmakla birlikte Makedonya'nın tam olarak coğrafi sınırları hiçbir zaman net bir şekilde gösterilememiştir. Ancak 1878 Berlin Antlaşması sonrası Osmanlı kayıtlarına göre bölge; Kosova, Üsküp, Manastır olarak üç vilayetten oluşmuştur. Bu vilayetlerin üçüne birden "Vilayet-i Selase" denmiştir. Karal ise "Elviye-i Selase" olarak bölgeyi tanımlamıştır. Avrupalı coğrafyacılar da bölgeyi kuzeyde Sar Planina, güneyde Olimpos ve Pindus, doğuda Pindus, batıda Ohri gölü ile tarif etmişlerdir. Bölge Selanik, Manastır eyaletleri ile 1877'de teşekkül ettirilen Kosova Eyaleti'nin bir kısmı ile Selfe müstakil sancağından meydana gelmiştir. Makedonya'da yaşayan Hıristiyanların tamamı Ortodoks Hıristiyan'lardan teşekkül olup bölgede önemli sayıda ve Müslüman olan Türkler ve Arnavutlar ile birlikte Musevî azınlık da bulunmaktadır. Örneğin Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa tarafından 1904 yılında yaptırılan nüfus sayımına göre bölgede 2,92 milyon kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık Çoğu Türk azı Arnavut olan 1,51 milyon kişi, yaklaşık 896 bin Bulgar, yaklaşık 307 bin kişi Rum, yaklaşık 101 bin kişi Sırp ve yaklaşık 100(yüz) kişi Ulah'lardan oluşmaktadır (Bayur, 1991, 164; Karal, 1995, 146; Uzer, 1979, 81)."

Balkan devleti aleyhine ittifaklar da oluşturmuşlardır. 1876'daki Nisan Ayaklanması ve onu izleyen Osmanlı-Rus Savaşının ardından imzalanan Ayestefanos Antlaşması bu açıdan bir dönüm noktasıdır (Vinogradov, 1986, 170-171; Stavrianos, 1964, 100-102). Antlaşmayla Selanik'i de kapsayan tüm Makedonya'yı sınırları içine alan büyük Bulgar devletinin kurulması bölgedeki siyasal dengeleri bozmuştur. Statükonun bu şekilde bozulmasına tepki gösteren Avusturya ve İngiltere'nin bastırmasıyla toplanan 1878'deki Berlin Konferansı bu dengesizliği gidermiştir. Fakat Berlin Konferansı da Balkan devletlerinin Makedonya üzerindeki mücadelelerine son verememiştir. Örneğin, Sırbistan'ın Bosna Hersek üzerindeki iddialarından çekinen Avusturya bu devlet ile 1881 ve 1889'de gizli antlaşmalar imzalamıştır. Böylece Sırbistan Makedonya'daki emelleri hususunda Avusturya'nın iznini hatta desteğini almıştır. Bu tarihlerden itibaren Sırlar Makedonya üzerindeki niyetlerini daha açık belli etmişler, bölgeyi haritalarında 'Eski Sırbistan' ya da 'Genç Sırbistan' olarak göstermeye başlamışlardır. 1886'da Sırp milliyetçileri Belgrat'ta Saint Sava Derneğini kurmuşlardır. Derneğin amacı Makedonya'daki 'Sırp' ulusunun kendi benliğine dönmesini sağlamak olarak ilan edilmiştir. 1895-1906 arasında Sırp kaynaklarına göre bölgede 6.831 öğretmenin görev aldığı tam 157 tane Sırp okulu açılmıştır. Diğer yandan, Sırp akademisyenler Makedonya'da konuşulan yerel dil ve Sırp dili arasındaki benzerlikler hakkında pek çok çalışma gerçekleştirmişlerdir (Mandacı, 2003, 17; İrtem, 1999, 79; Hacısalihoğlu, 2003, 75; Castellan, 1995, 367).

Bulgarlar ise benzer bir amaçla 1884'de Kiril ve Methodius⁷ Derneğini kurmuşlardır. Bulgar milliyetçileri kendilerini o ana kadar destekleyen fakat diğer büyük devletlerle diplomatik ilişkilerini zora sokmak da istemeyen Rusya'nın tepkisine rağmen oldukça iddialı bir programla Makedonya'daki güç mücadelesine katılmışlardır. Birlik Senedi adı verilen bu program Doğu Trakya, Ege kıyıları ve Makedonya'nın Ege, Vardar ve Pirin parçalarının tümüyle Bulgaristan'a katılmasını öngörmüştür. "Cüretkâr" olarak nitelenebilecek böylesi bir plan karşılıksız kalmamış ve 1885'de Sırbistan ve Bulgaristan arasında ciddi bir krize sebebiyet vermiştir. Sırların daha düzenli Bulgar orduları karşısında hızla gerilemeleri ile bölgedeki çıkarlarının tehlikeye girdiğini gören Avusturya'nın uyarısıyla savaş sona ermiş ve takiben imzalanan Bükreş Antlaşması ile statüko korunmuştur. Bu andan itibaren Liberal Kanadın ya da Jön Bulgarların lideri Başbakan Stambolov'un yönetimi (1887-1895) altındaki Bulgaristan Makedonya'daki Bulgarlaşma politikalarına bir süre ara vermek zorunda kalmıştır.

Öte yanda, Yunanlılar Makedonya meselesini, Rusya'nın bölgede Helenizm ya da Panhelenizm aleyhine tedhiş ve asimilasyon siyaseti izleyen Bulgaristan'a verdiği destek ile çözmek istediği 'Doğu Sorununun' bir parçası olarak görmüşlerdir. Bunlara göre, Makedonya'nın Selanik'e kadar uzanan bölümü, Meriç nehrinden itibaren tüm Trakya, Ege'nin ve Karadeniz kıyılarının tamamı Yunan toprağıydı. Bunun yanı sıra, Yunanlılar Manastır'dan Florina'ya kadar uzanan bir toprak parçası üzerinde hak iddia ediyorlar, fakat Batı Makedonya'nın geri kalanını Bulgarlar ve Sırlar arasında bir mesele olarak görüyorlardı (Andonyan, 2002, 86; Artuç, 1988, 38-39). Yunanlılar ayrıca üzerinde hak iddia ettikleri yerlerde planlı bir eğitim kampanyası başlatmaya karar vermişler ve bu amaçla 1894'te Ulusal Demeği kurmuşlardır. Diğer bir hedef, bölgedeki etnik topluluklara Helen bilinci kazandırılması vasıtasıyla Osmanlı egemenliğinin tamamıyla sona erdirilmesiydi. 1897'de Osmanlı devletiyle yapılan savaşta yenilmiş olmalarına karşın Batılı devletlerin baskısı sayesinde Yunanlılar Girit'i elde etmeyi başarmışlardır. Bununla birlikte, savaş Yunan askeri gücünü çok zayıflatmıştır. Bundan yararlanan Bulgarlar Makedonya'daki faaliyetlerini arttırmışlardır. Yunanistan'ın zayıflığına bağlı olarak Makedonya'da Bulgarların artan başarıları 'Makedonyalı Yunanlıların' Bulgarlara karşı direnişine yardımcı olmak üzere bir 'Makedonya Komitesinin' kurulmasını gerektirmiştir (Adanır, 2001, 68-70).

Makedonya üzerinden girişilen bu faaliyetler ise Makedon halkı için her alanda baskı ve sıkışma anlamına geldiğinden rahatsızlıkların yaşanması doğal bir sonuç olmaktadır. Örneğin Kutlu'ya (2007, 153) göre 1890'ların ilk yıllarında Batı Bulgaristan'ın büyük kentleri ile birlikte Sofya'da çok sayıda Makedon göçmeni ya da mültecisi bulunmaktaydı. Bunlar daha önceden gelen deneyimlerden dolayı hem oldukça sabırsız hem de cesur bir devrimci ruha sahiptiler. Bu tutumun arka planında ise göçteki Makedon dernekleri ve aydınlarının etkisi vardı. Bütün enerjilerini Bulgar devletinin kurumlarına mümkün olduğunca sızmak için harcıyorlardı. Nitekim o dönem Bulgaristan ordusundaki yaklaşık 38 bin farklı unvandaki subaydan yaklaşık 15 bini Makedonyalı olduğu için ordu başlıca hedefleriydi. Anlaşıldığı kadarı ile Makedonyalılar ayrıca dönemin Bulgar Başbakanı Stambolov'dan Osmanlılara işbirliği yaptığı ve önemli Devrimci İç Makedon Örgütü (Vitresna Madedonska Revolyutsionna Organizatsiya- VMRO) liderlerinin öldürülmesindeki rolü olduğu iddiası nedeniyle nefret ediyorlardı. Bu gelişmeler yaşanırken sürgündeki/göçteki Makedon örgütleri ve dernekleri ise çeşitli amaçlarla ve çeşitli ideolojik eksenlerde

⁷ Günümüzde Methodius Ulusal Kütüphanesi adıyla derneğe atfı yapılmaktadır.

faaliyet göstermeye devam etmiştir. Bu dernekler ile faaliyet gösterdikleri ülkeler hakkında aşağıda açıklamalar yapılmıştır.

3.4. Ohri Başpiskoposluğunun Açılması İdeası ve Osmanlı'nın Tutumu

Eksarhlığın kurulmasındaki temel nedenlerden biri 1767 yılında Makedonya'daki tek Bulgar temsilciliği niteliğinde olan Ohri Başpiskoposluğunun kaldırılarak Rum Ortodoks Kilisesi'nde tam bir tekelleşmeye gidilmesinin önünün açılmasıdır. Elbetteki Bulgarlar için bu durum kabul edilebilir olmadığından ve Eksarhlığın da nüfuzunu artırmak istediklerinden Ohri Başpiskoposluğunun yeniden açılmasını arzu etmekteydiler. Bu dönemde İstanbul Fener Rum Patrikhanesi ve Bulgar kiliselerinin siyasi alana taşındıklarını yoğun rekabet yaşanmış (Ercan, 2001, 102), kiliseler arasındaki rekabet ve siyaset alanında da kiliseler önemli fonksiyonlarının bulunması Osmanlı politikalarının seyrini de etkilemiştir. Örneğin, II. Abdülhamid, Makedonya'ya sahip olmak isteyen Yunanistan ile Bulgaristan'ın aralarındaki mücadeleden faydalanmak üzere kiliseler arasındaki ayrılığı daha da derinleştirecek politikalar uyguluyordu. Bu politika örneklerinden biri "cemaatin" kiliseler arasındaki geçişleri üzerine kurulmuştur. Şöyle ki; Makedonya'da yaşamakta olan Hristiyan toplulukların Yunan, Bulgar veya Sırp asıllı olduklarını ispat etmek üzere faaliyet gösteren örgütler köylüleri ve söz konusu grupları kendi devletlerinin kilisesine geçmeleri için zorluyorlardı. Bir yerleşim biriminde Fener Patrikhanesi, Bulgar Eksarhlığı ya da Sırp Kilisesi arasında geçiş veya tercih yapabilmek geçebilmek için ise cemaatin 2/3'sinin talebi gerekmekteydi (Kutlu, 2007, 153). Bu nedenle bir dönüşümün gerçekleşebilmesi için oldukça uzun, çekişmeli ve sorunlu bir sürecin aşılması gerektiğinden dönüşümün öncüsü olan siyasi aktörler enerjilerini bu konulara ve birbirleri ile uğraşmaya ayırdıklarından Osmanlı için kolay yönelebilir ve denetlenebilir bir alan oluşmaktaydı.

II. Abdülhamid, Bulgar Başbakanı Stanbulov'un görece "sulhçu" politikası karşısında hem Bulgarları taltif etmek hem de dolaylı olarak Yunan ve Sırp'ların arasını açmak üzere 1890'da Ohri ve Üsküp'te iki Bulgar piskoposluğunun açılmasına izin verince bu gelişime Bulgar papazlarla Rum papazlar arasındaki kilise mücadelesini iyi derinleştirmiştir. II. Abdülhamid, 1898 Türk-Yunan Harbi'nde Yunanistan'dan intikam almak için Bulgarlar'a dört piskoposluk izni daha vermiştir. Bulgarların yanında Yunanlılar ve Sırp'lar da okul ve kilise açma yarışına girerek halkı "kazanma" mücadelesi veriyorlardı (Kocabaş, 2000, 41). Yapılan şey aslında halkı kazanmak değil zorlamaktır. Zira halk kiliselere zorla götürüldüğü gibi çocuklar da baskıyla okullara kaydediliyordu ve devam etmeleri için zorlanıyordu.

3.5. Göçteki Makedon Dernek ve Örgütleri

Makedonyalıların göç etme nedenleri arasında ekonomik faktörler başta yer alırken bunu eğitim ve siyasi nedenler takip etmektedir. İsyân ve Osmanlı'ya karşı girişilen faaliyetlerden dolayı da çok aydın nitelikli Makedon göç etmiştir. Bununla birlikte göçteki Makedonlar gittikleri yerlerde boş durmamış göç ettikleri devlette kadrolaşmaya çalışırken aynı zamanda ülkelerinin geleceği için de dernekleşme faaliyetlerine girişmişlerdir. Bulgaristan başta olmak üzere Sırbistan, Rusya ve İsviçre'de⁸ birçok Makedon dernekleri kurulmuştur. 1880'li yılların sonlarından itibaren bu dernekler ve faaliyetleri ile ilgili aşağıda kısa açıklamalar yapılmıştır. Ancak bu başlık altında aydınlatılması gereken husus şudur; Makedonyalıların mücadele ve baskı altında oldukları dönemlerde onlarca dernek ve örgüt legal ya da illegal olarak hem Makedonya içinde hem de Makedonya dışında kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Ayrıca söz konusu organizasyonların Makedonya'yı merkeze alarak farklı görüş ve ideolojilerden beslenerek amaçları için çaba sarf ettikleri bilinmektedir. Öte yandan bu organizasyonlar, kurumsal bir devlet sistemi içinde bulunmamakla birlikte yapıları bakımından da edebiyat, eğitim, fikri, işçi örgütü, silahlı örgüt vb. gibi gayeleri/yolları benimsemiş olarak irili ufaklı geniş bir yelpazede değerlendirilebilmektedir. Yani birkaçı hariç neredeyse tümünün herhangi bir dernek senedi, kuruluş vesikası veya üye listesi gibi bir veri bulunmadığından ve değişken yapıları sivil teşkilatlanmalar olduklarında bunlara dair bilgiler özellikle yurt dışı organizasyonları için net değildir. Dolayısı ile aşağıda haklarında açıklamalar yapılmış olan bu organizasyonlar için başlıca veri kaynağı editörlüğünü Vesna Dudoska'nın yaptığı Makedonya'da okutulan 2006 tarihli Lise II. ve Lise III. sınıflar için hazırlanmış Tarih Kitabı, (Turan, 1989, 24-28; Çayırılı, 1997, 447-450, Oktay, 2003, 128-138) eserlerinden kısmen ve Makedonya'ya yapılan ziyaret ve görüşmelerden elde edilenlerden derlenerek saplana bilgilerden oluşmaktadır.

Bulgaristan'da Makedon Dernekleri ve Örgütleri; Makedonyalı göçmen sayısının en çok olduğu yer Bulgaristan'dır. Dönem itibariyle 1880'lerin başların itibariyle Bulgaristan'da çok sayıda çeşitli kademelerde ve en çok üniversite düzeyinde Makedon öğrenci eğitim görür durumdadır. Diğer yandan Rozleviç ve

⁸ Makedonlar için göçmenlik deyim yerindeyse yaşamlarının bir parçası haline geldiğinden dünyanın pek çok yerinde izlerine rastlamak mümkündür. Örneğin 1908 yılında Arjantin'de Loza adıyla dergi çıkararak örgütlenen Makedonlar görülmektedir.

Kresne gibi ayaklanmalardan kaçan⁹ siyasi göçmenlerin yanı sıra aydın Makedonların önemli bir kısmı Bulgaristan'a göç etmişlerdir. Üniversiteli genç Makedonlar ile siyasi aydınlar 1880'lerin sonunda Sofya'da, Makedon devrimci, edebiyatçı ve tarihçi Gorgiya Pulevski, lokal toplantı ve organizasyonları daha kurumsal hale getirmiş ve Slav-Makedon Edebiyat Birliğini kurmuştur. Pulevski, 1891 yılında ise Genç Makedon Edebiyat Birliği'nin kurulmasında aktif rol alarak bu derneğin liderleri ve kurucuları olan Petar Pop Arsov, Ivan Hacı Nikolov ve Kosta Şahov'a rehberlik etmiştir. Genç Makedon Edebiyat Birliği, Loza adında bir dergi çıkarmaya ve bu derneğin görüşlerini paylaşanları tanımlamak üzere de Lozarlar ifadesini kullanmaya başlamışlardır.

Loza dergisinin amacı Genç Makedon Edebiyat Birliği'nin adından da anlaşılacağı üzere sürgün, göç ve asimilasyonlar karşısında Makedon edebiyatının erozyona uğramadan yaşatılmasını sağlamak ve edebi metinleri derlemektir. Ancak bu derneğin edebiyat dışında diğer bir temel ideası Hristiyan Makedonların milli kilisesi Ohri Başpiskoposluğunun yeniden açılma fikrini savunmalarıdır. Bu yönelimleri nedeniyle Bulgar yönetimi tarafından dergi yasaklanmış, birlik ise dağılmıştır. Bulgaristan'daki dernekleşme ve örgütlenme aydınlar ve öğrenciler ile sınırlı kalmamış işçi kesiminin de faaliyetleri olmuştur. Bunlardan biri 1893 yılında Sofya'da kurulan Makedon İşçi Sosyalist Grubu'dur. Vasil Glavinov tarafından oluşturulan grubun amacı, köleleştirildiğini ileri sürdükleri ülkelerinin ancak devrim yoluyla kurtulabileceği fikri ile Makedonya'da sosyalist düşüncelerin yayılmasıdır. Glavinov'un da yazılarının yer aldığı Grup Revolutsiya (Devrim) ve Politiceskasloboda (Siyasi özgürlük) ve ve Politiceskasloboda (Siyasi özgürlük) adında sosyalist eksenli haber ve yazıların yer aldığı gazeteler çıkarmışlardır. Harekete daha sonra Makedonya'nın tanınmış devrimcileri olan Nikola Karev, Vele Markov ve Nikola Petrov Rusinski isimler de katılmışlardır.

Sırbistan'da Makedon Dernekleri ve Örgütleri; 1893 yılında Sırbistan'da eğitim gören Makedon üniversite öğrencileri Belgrad'ta, Kirşte Petkov Misirkov öncülüğünde Vardar Derneği'ni kurmuşlar. Derneğin amacı Makedonya'nın tarihsel, coğrafi ve etnografik değerleri ile bunlara bilgileri öğrenmektir. Derneğin etkinlikleri ve uğraş alanları zamanla Makedon milliyetçiliğinin kavramsal temellerini derleme, araştırma ve bunu yaymaya çalışma gibi formuna dönmeye başlayınca 1895 yılında 1895 yılında Sırp hükümeti tarafından yasaklanarak kapatılmıştır.

Vardar Derneği kapatılmış olsa da üyelerinin kendi aralarındaki bağ kopmamış söylemlerine güçlü vurgu ile özerk Makedon devletinin kurulması için milli duruşu da ekleyerek 1902 yılında Sırbistan'daki Makedon öğrencileri bu defa Makedon Kulübünü kurmuşlardır. Kurucuları Stefan Yakimov ve Diyamandiy Mişaykov öncülüğünde Balkan Bildirisi (Balkanski Glasnik) ve Özerk Makedonya (Avtonomna Makedonya) gazeteleri ile Vardar Dergisi'ni¹⁰ kurmuşlardır. Dernek ile kurucularının faaliyetleri Sırp hükümetini rahatsız etmiş ve dernek kapatılmıştır. Ancak bu defa sadece derneğin kapatılması ile kalınmamış Yakimov ve Mişaykov Sırbistan'dan kovulmuştur.

Rusya ve İsviçre'de Makedon Dernekleri ve Örgütleri; Rusya'da Makedon göçmenliği ve aydınlığı Sant Petersburg, Moskova, Kiev, Odesa ve diğer kentlerde faaliyet gösteren, Makedon üniversite öğrenci dernekleri aracılığı örgütlenmiştir. En tanınmış merkezlerden biri olan Sant Petersburg'ta 1902 yılında Makedon Bilimsel-Edebiyat Arkadaşlığı Derneği'ni kurulmuştur. Bu derneğin kurulması ve örgütlenmesinde Kirşte Petkov Misirkov ve Dimitriya Çupovski'nin etkin faaliyeti ve rolü olmuştur. Derneğin savunduğu görüş ise öncelikle Ohri Başpiskoposluğunun Makedon milli kilisesi olarak yenilenmesi, Makedon kişiliğinin tanınması, Makedon dilinin edebi dil derecesine getirilmesi, Osmanlı nezdinde kültürel özerk vb. oldukça cesur fikirlerdir. Özellikle Dimitriya Çupovski, Makedon milli ve kültürel düşüncesinin örgütleyicisi olup. Kendisini meşhur bir halk kahramanı haline getiren davranışı Londra konferansına ve Balkan Ülkelerinin hükümetlerine gönderdiği muhtıraları olmuştur. Makedon milli düşüncesinin en önemli yayınlarından biri olan Makedon Sesi (Makedonski Glas) dergisinin çıkmasında büyük katkısı olmuştur. Çupovski'nin görüşleri doğrultusunda Dernek ve üyeleri, Balkan savaşları döneminde Rus hükümetine yönelik olarak Balkan ülkelerini ele geçirme siyasetini kınayan beyanatlarda bulunmuşlar ve bu da kapatılmalarının gerekçesi olmuştur.

Göçteki Makedonların İsviçre'de de faaliyetleri görülmüştür. Ülkelerinden ayrı kalsalar da milli değerlerini, kültürlerini korumak bunları muhafaza etmek, kayıt altına almak ve sürdürmek konusunda özellikle üniversite gençliği öncülüğünde bilinçli etkinleri olan Makedonlar, 1898 yılında Cenevre'de, Gizli Makedon Devrimci Komitesi kurmuşlardır. Komite, Petar Mancukov ve Mihail Gercikov gibi Makedon

⁹ Ayaklanmalardan sonra kaçan Makedonlar için komşu ülkeler birer güvenli liman olmuşa da buralarda yaşayanlar yaşanılan ülke makamları tarafından her zaman yakından izlenmişlerdir. Dernek gibi sivil organizasyonlar kurmak isteyenler ise yaşanılan ülkenin emellerine ve ideolojilerine uygun olduğunda izin verilmektedir. Nitekim Bulgaristan göçmen Makedonlara pek çok hak vermekle birlikte onların Büyük Bulgaristan idealine hizmet edecek şekilde "Bulgarlaştırılmış Makedonya" için ise örgütlenmelerine fırsat verilmiştir.

¹⁰ Vardar Dergisi, çağdaş Makedon dilindeki ilk bilimsel, edebi ve toplumsal, siyasi dergi olarak kabul edilmektedir.

tarihinde önemli yeri olan kişilerce kurulmuştur. Komite, diğer dernek ve organizasyonlardan farklı olarak siyasi kazanım ve Makedonya ideası için bireysel terör ve suikastlardan yararlanmayı yeğlemiştir. Devrimci ve radikal fikirlerini çıkardıkları Glas ve Odmazda adlı gazetelerinde ifade etmişlerdir. Örneğin Nisan 1903 yılında Selanik'te, önemli tesisler üzerine terörlere eylemler yapan, üniversite öğrencileri ve Gemiciler¹¹ bu gruba mensuptur. Komite illegal olduğundan resmi bir kapanma süreci yaşanmamış olmakla birlikte gazeteleri yasaklanmış ve süreç içinde dağılmışlardır.

3.6. Makedonya İç Devrimci Örgütü; Doğuşu, Söylemi ve Faaliyetleri

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması, gerek Osmanlı İmparatorluğunun, gerekse Balkanlarda gelişmekte olan ulus devletlerin geleceği açısından bir dönüm noktası oluşturur. Berlin Antlaşması ile başlayan ve Balkan Savaşlarına son veren 1913 Bükreş Antlaşmasına kadar süren dönem boyunca izlenen önemli gelişmelerin genel hatları ile şu üç etken tarafından biçimlendiği görülmektedir;

- Balkan devletleri tarafından izlenen genişleme politikaları, Osmanlı İmparatorluğunun toprak kayıplarını engelleme çabaları ve büyük devletler tarafından Berlin Antlaşması ile yeniden oluşturulan "Status Quo" nun¹² günün koşullarına uyum sağlayarak sürebilmesi için alınan önlemlerdir.
- Makedonya Bunalımının kökeninde Ayastefanos Antlaşması ile Bulgaristan'a katılan Makedonya topraklarının Berlin'de tekrar Osmanlı İmparatorluğuna verilmesi,
- Bölgede Hristiyanlar lehine olmak üzere Avrupalıların denetiminde reformlar yapılması yolunda alınan kararların bulunduğu söylenebilir.

Tarihi ön yargılardan kaynaklanan bu üç faktör günümüz Makedonya'sında bile etnik yapı ve ulusal kimlik bağlamındaki sorunları beslemeye devam etmektedir. Diğer yandan özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölüşüm masasında daimi bir yere konumlandırılan ve üzerinden siyasi hesapların yapıldığı Makedonya'da üstünlük elde etmek için, rakip uluslar dâhilî faaliyet gösteren teşkilatlara bel bağlamıştı. Yürütülen faaliyetlerden ilki kültürel yaklaşma üzerinde yoğunlaştırılıyor, başarı kazanmak için propaganda ve fikir aşılmasına dayanıyordu (örn., kültürel asimilasyon, sosyal ve demografik dönüştürme, rejim ihracı vb.). İkincisi ise doğal olarak askeri araçlara dayanmaktaydı. Balkanlarda dönem itibariyle nerdeyse her gün değişen dengeler ve dünyada meydana gelen değişimlerle ilintili olarak Makedonya'da bir yandan "Makedonyalılık" bilincinin dayanacağı temeller oluşurken, diğer yandan Balkan ülkelerindeki Marksist düşünce de özellikle aydınlar arasında etkili olmaya başlamış ve 1890'larda ilk sosyalist partiler ortaya çıkmıştır. Bulgarların Sosyal Demokrat Partisi 1891'de, Romenlerinki de 1893'te kuruldu. Bunları 1899'da Bulgar Tarımsal Birliği örneğinde olduğu gibi köylülerin ilk siyasi örgütleri izlemiştir. Bu sarmal içinde Makedonya'da başlangıçta küçük ve görece başarıdan uzak küçük çaplı, lokal terörlere dirençler gösterilmekte iken küçük çete ve yerel organizasyonların katılımı ile kısa adı BMPO¹³ olan Makedonya-Edirne İç Devrimci Örgütü kurulmuştur.

Makedonya sorununa, 22 Ekim 1893'te Selanik'te Makedonya-Edirne İç¹⁴ Devrimci Örgütü (BMPO)'nün kurulmasıyla Makedonya içinden yirmili yaşlarındaki idealist genç aydınlarca yeni bir yanıt ve duruş getiriliyordu. BMPO'nun kurucularına bakıldığında Hristo Tatarçev (başkan)'in doktor, Damian Gruyev (genel sekreter)'in, Petar Pop Arsov'un, Anton Dimitrov'un ve Hristo Bostanciev'in öğretmen ve Ivan Hacı Nikolov'un kitapçı/sahaf olduğu görülmektedir. Ayrıca örgütün devrim pratiği içinde ef-saneleşecek önderleri Goce Delçev (öğretmen) ve Jorc Petrov (öğretmen) 1894'te, Nikolay Karev (öğretmen) 1899'da, Jan Sandanskiy (kütüphaneci) 1900'de harekete katılmışlardır (Erdal, 2014, 353). BMPO yirmili yaşlarında büyük çoğunluğunun ana dili Bulgarca olan genç aydınların önderliğinde kurulmuştur. Başlangıçta bir araya gelen bu isimler çevrelerinde oldukça etkili ve nüfuz sahibi akıl kişiler olmakla birlikte kendi aralarında da bir takım çelişkili fikirlere de sahiptiler. Örneğin BMPO'nun etkili isimlerinden bir kısmı Dimitra Blagoev'in Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne mensup olup, Gruyev, Delçev, Petrov, Karev ve Sandanskiy ise sosyalistler. Diğer yandan Blagoev partisini kurmadan çok önce daha 1885'te "Makedonya Makedonyalılarıdır" ilkesini ileri sürdüğü ve savunduğu için bu iki hareketin bir araya

¹¹ Gemiciler, Makedonya İç Devrimci Örgütüne bağlı bir anarşist grup olup devam eden başlık altında bilgi verilecektir.

¹² Osmanlı ile Yunanistan'ın Trakya'daki ortak sınırların durumuna dair pakt. Cumhuriyetin ilanında sonra Eylül 1933' Yunanistan Dışişleri Bakanı Maksimos ve Başbakanı Çaldaris'in Ankara'yı ziyaret ile Trakya'daki ortak sınırına dair geçmekteki "Statu Quo" güvence altına alınmıştır (Ünlü Soylu, 2017, 244).

¹³ Batılı kaynaklarda Örgütün adında kullandığı kısaltmanın "International Macedonia Revolutionary Organization" dan gelen ve baş harflerinin kısaltması olarak IMRO olduğu ve örgütün adının da "İç Makedonya Devrimci Örgütü" olduğu ifade edilmektedir. Aslında örgütün Türkçe tam adı "Makedonya-Edirne İç Devrimci Örgütü" olup Makedonca'da "Внатрешна Македонска Револуционерна Организација" şeklinde yazılmaktadır. Bu nedenle çalışmada Örgütün adı "IMRO" değil "BMPO" şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır. Yaygın olarak Bulgarca kaynaklarda ise Vătrešna Makedonska Revoljucionna Organizacija (VMRO) şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

¹⁴ Makedonya'da 1895 yılında Sofya'da kurulan Yüksek Makedonya Örgütü (Virhivistler veya Dış Örgüt diye de adlandırılıyorlardı ve Bulgaristan'a bağlıydılar) ve 1893'de Selanik'te kurulan Makedonya İç Devrim Örgütü (İç Örgüt veya Santralistler "Makedonya Makedonyalılarıdır" sloganıyla Bulgaristan'dan bağımsız hareket etmeye çalışan bir örgütü) adında iki büyük yapılanma adlarını duyurarak öne çıkmışlardır (Bayraktar, 2014, 24).

gelmesi güç olmuyordu. Örgütün programına bakıldığında oldukça idealist olduğu görülmekte olup dört ögeye dayanmaktadır. Programın doğal olarak da BMPO'nun amaçları ana hatları ile şu şekildedir (Stavrianos, 1963, 519; Polyanski, 1972, 45);

- Makedonya üzerinden girilen emellerin önüne geçilmesi, bir devlet vasfıyla tam bir bağımsızlığın ve ulusal kurtuluşunun sağlanması,
- Bu amaca ulaşma yolunda herhangi bir dış güce dayanmaksızın, milli kaynaklar ile sadece Makedonyalılarının güçlerine dayanarak ulaşılmaması,
- Makedonya'da yaşayan herkesin eşit olduğunun kabul edilmesi, halklar arasında herhangi bir farklılığın varlığının kabul edilmemesi. Girişilen mücadelede Müslümanlara, Türklere ve diğer etnik ve dini halkına herhangi bir tepki olmayıp, despotik, ayrımcı, emeller güden yönetimlere¹⁵ karşıdır.
- Ekonomik olarak güçsüzleşmiş, eğitim ve sosyal olanakla bakımından geri kalmış halkın durumunun iyileştirilmesi ve hak ettiği refahın sağlanmasıdır.

BMPO hareketinin yukarıda sıralanan ilkeleri ve amaçları Makedon milliyetçiliğini ana hatlarını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Zira literatür taraması ve tarihi vesika araştırmalarında görüldüğü üzere belirgin bir şekilde varlığı hissedilen "yanlılık" durumunu boşa çıkarmıştır. Örneğin Bulgar, Yunan ve Sırp hatta Osmanlı kaynaklarında Makedonya'nın kendi emellerine göre değerlendirildiği, hem o dönem hem de günümüz itibarıyla yapılan analizlerin o dönemin referansların beslendiği görülmektedir. Örneğin Osmanlı için Müslümanlar ve Türkler ile diğer Müslüman gruplar üzerinden, Bulgarlar Hristiyan gruplar üzerinde vb. gibi yaklaşımlar olduğu anlaşılmıştır. BMPO ise ilkesel anlamda bunların hepsini reddederek Romantik ulusçuluk düşüncesinin dünyada bir fenomen haline geldiği 1900'lü yıllarda birlikte yaşamının kullarını ileri sürmeyi başarabilmişlerdir. Zira etnik gruplar, kimlikler, diğer uluslar, refah vb. gibi kavramlar bakımından bölgede alışık olunmayan bir milliyetçiliğin çerçevesini çizmişlerdir. Çünkü Bulgar, Yunan veya Sırp için yönetilebilir bir homojenlik söz konusu iken Makedonya gibi heterojen toplum örneklerinin ilk sırasında yer alabilecek bir topluluk için hele ki o dönemde böyle bir manifestonun ileri sürülmesi büyük bir erdemdir denilebilir. Diğer yandan farklılıklardan vazgeçerek "Makedonya" adı altında bir ideali geliştiren ve birbirinden fikren farklı dünya görüşüne sahip toplum önderleri kendilerini izleyen kitlelerle birlikte "yeni çağa" giden yolda bir duruş göstermişlerdir.

BMPO aydınların önderliğinde, köylülere, işçileri, öğrenciler ve küçük burjuvaziye dayanarak, devrimsel nitelikli ve silahlı eylemler¹⁶ ile desteklenecek ulusal kurtuluş hareketi başlatmak arzusundaydı. Diğer yandan salt bir demokratik burjuva devrimi olmanın ötesine geçen boyutları da bulunuyordu. Temel amacı burjuvazinin gelişmesini engelleyen bir düzeni kaldırmak değildi. Tersine bölge içi etnik çelişkileri kaldırmak ve eşitlikçi bir toplum düzeni kurmak istiyordu. Ayrıca dıştan destek alarak gerçekleştirilen değil, halkın gerçekleştirdiği demokratik bir devrim olacaktı. BMPO, kuruluşundan sonra hemen örgütlenmeye başladı. Örgütlenme ilk olarak kitleleri harekete geçirecek bir eğilimi gerçekleştirmeliydi. Bu örgütü kuranlar Osmanlı yönetiminin halkın aleyhine olduğundan emindiler ancak, halk Osmanlı yönetimine alışmıştı (Dokosta, 2006, 171-173). Bu nedenle halktan yönetimi değiştirmek için büyük fedakârlıklarda bulunmasını istemek için önce onu eğitmenin gerekli olduğuna inanıyorlardı.

Eğitim iki yönlü propaganda ile yürütülecekti. Kentlerde ve köylerde yaygın bir komiteler ağı geliştiriliyordu. Bunlarda çoğunlukla Öğretmenler, din adamları ve sanatkarlar yer alıyor, propagandayı yürütüyorlardı. Bunlarla da ilintili olarak bir de çeteler ağı oluşturuluyordu. Çete silahlı propaganda aracıydı; değişik işlevleri vardı. Bir yandan kendi alanını yarışan siyasi Örgütlerin çete faaliyetlerine karşı koruyor, diğer yandan köylünün kuvvet zoruyla ya da diğer yollarla soyulmasına karşı bir güvence mekanizması oluşturuyordu. Nihayet, ayaklanma günü için kitleleri harekete geçirmeye hazırlık yapıyordu. BMPO, Makedonya'da hızlı bir gelişme göstermesi Makedonya'yı kendi topraklarına katmak isteyen Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan ile bunlara destek veren Avrupalı dış güçleri harekete geçirdi. Bu güçlerin ileri sürdüğü ve desteklediği yapılar da örgütlenmeye başladılar. Artık BMPO'nun ulaşması gereken bir yanda özgür ve tam bağımsız Makedonya amacı diğer yanda ise çok sayıda rakibi ya da "düşmanı" ortaya çıkmıştır (Dokosta, 2006, 171-173).

İlk olarak BMPO'ya karşı 1894'te Yunanlılar Milli Cemiyeti, Bulgaristan ise En Üst Komiteyi Trajko Kitançev'e kurdurdu, bunlara Verhovistler deniyordu. 1886'da etkisi sınırlı olan Sırp'ların kurduğu Saint

¹⁵ Örgütün hedefinde ve mücadele edeceği unsurlar arasında Osmanlı'da vardır.

¹⁶ BMPO'nun "silahlı eylem" yöntemine yönelmiş olması pek çok kaynakta "terörize eylem" olarak nitelenmektedir. Ancak kanaatimizce terörize bir eylemin varlığından söz edebilmek için egemen durumda olan bir devlet yapısına karşı başkaldırı girişiminin olması gerektirir. BMPO'nun aldığı pozisyon ise fikri temelleri atılmış ve üzerinde uzlaşmış bir bağımsızlık hareketidir. Terörize batılması genellikle Bulgar ve Osmanlı kaynaklarından ileri gelmekte olup kendi bakış açılarına göre yapılan bir değerlendirmedir. Nihayetinde girilen amaç özgür Makedonya'dır.

Sava Cemiyeti de bu yönde nitelik değiştirdi. Bunların her biri de kendi çetelerini ve propaganda örgütlerini kurarak Makedonya üzerindeki iddialarını sürdürmeye çalıştılar. 1897'de Yunanlılar Osmanlılara karşı savaşı kaybedince Makedonya'daki etkileri de önemli derecede azaldı. Makedonya'daki yarışma esas olarak BMPO ile Verhovistler arasında cereyan etti (Erdal, 2014, 137). Verhovistler temelde Makedonya'daki Örgütlenmenin amacının Bulgaristan'a katılmak olmasını isteseler de hiçbir zaman bunu açıkça ifade etmemekle birlikte faaliyetleri ile açıkça anlaşılırmaktaydı. BMPO çeşitli provokasyonlarla zor durumda bırakılıyor, gelişmesini güçleştiriyorlardı. Bu mücadele sürecinde her iki Örgütünde meşgul olması ve denetlenmesi gereken en kritik gruplar Bulgaristan'da bulunan büyük sayıdaki Makedonyalı göçmenlerdi. Zira Bulgaristan'daki göçmenler hem eğitilmiş hem de sayıca oldukça büyük bir grup olduğundan kendi yanına çekmeyi başaran örgüt diğerine karşı oldukça avantajlı duruma geçebilecekti. Verhovistler Bulgaristan'da bulunan Makedonyalı İşçi Devrimci Örgüt'ü ile iyi ilişkiler içindeydi. 1895'de ilk kurulan Bulgar çeteleri Melnik kentine ve Müslüman köyü Despot'a saldırarak BMPO'yu güç durumda bıraktı. Bu gelişmeler üzerine BMPO Selanik te 1896 da 15-16 önderin katılımı ile topladığı kongrede önderler "dıştan denetlenmeyen bağımsız devrimci hareket" ilkesine daha sıkı sarılma konusunda güçlü bir mutabakatı benimseyerek temel sorunun dış etkiler olduğu ve bu etkiler olmazsa örgütlenmenin başarılı gittiği görüşünde birleşerek Sofya'da bir dış temsilcilik açılması kararlaştırıldı. Makedonya'daki örgütlenme Edirne ayrı bir bölge olmak üzere merkez komitesi Selanik olan Manastır, Üsküp, Ştip, Struma ve Serez bölgesine ayrıldı. Temsilcilikte görevlendirilen Goce Delçev ve Jorc Petrov yandan Makedonya göçmenleri arasında yaptıkları çalışmalarla Verhovistler'in etkisini azaltmaya çalışırken, diğer yandan örgüte silah sağlamaya çalışıyorlardı. Bulgar ordusunun silahlarının yenilenmesinden yararlanarak bir miktar silah sağladılarsa da cephane konusunda Bulgaristan'a güvenmiyorlardı. Bu nedenle Köstendil'de Sablarska Kratova yakınında Dedino Köyü'nde cephane imalâthaneleri oluşturdular (Dokosta, 2006, 171-173).

BMPO'nun ileri gelenleri kendi fikriyatları desteklemek ve genişletmek üzere 1896'da Sofya'da Makedonya Devrimci Sosyal Demokrat Birliği'nin kurulmasına yardımcı oldular. Bu birlik Blagoev'in Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi ile işbirliği içindeydi. Bu faaliyetler Verhovistler içinde iki kanadın oluşmasına neden oldu. Boris Saravof ve yandaşları Makedonya'nın, sonunda Bulgaristan'la birleşmesini öngörmekle birlikte, bir ara aşamada Makedonya'nın bağımsızlığı için birlikte çalışmasını istiyordu. Bu stratejinin BMPO'ya sızmak için etkili bir yol alacağını düşünüyorlardı. General Tsonçev grubu ise hiçbir biçimde BMPO ile işbirliği yapma yanlısı olmadığı gibi BMPO önderlerini suikastlarla ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. 1901'de Verhovistler'e General Tsonçev kesin olarak hâkim oldu, Saravof ayrıldı. Aynı yıl içinde Osmanlılar Selânik'te BMPO'nun hemen hemen tüm merkez komitesi üyelerini tutukladı. Bu tutuklamada Verhovistler'in rolü her zaman şüphe konusu oldu (Bodur, 2010, 59; Dakin, 1966, 118-120).

1902 ve 1903'lerde çetelerle Türk kuvvetlerinin çatışması¹⁷ hemen hemen her yerde günlük olay haline geldi. Bu olaylar, 1902'de II. Abdülhamid'i bir reform programı ilân ederek Hüseyin Paşa'nın Makedonya'daki üç eyalete genel müfettiş atamak zorunda bırakmıştı. Osmanlılar bir dış müdahaleye yol açmadan Makedonya'yı denetim altına almak istiyorlardı. 1902'de büyük yankı uyandıran iki eylem oldu. Birincisi BMPO'dan Sandanskiy ve çetesinin Gradevo Köyü yakınlarından Amerikalı misyoner Miss Stone'u kaçırması ve altı ay rehin tutmasıydı. Osmanlı Hükümeti rehineyi 14.500 altın fidye karşılığı kurtardı. Diğer, Verhovistler'in Gorna Cumaca'da Ekim'de zorla başlattıkları ayaklanmaydı. BMPO'nun desteklemediği bu ayaklanma Osmanlı kuvvetlerince kısa sürede bastırıldı (Hacısalihioğlu, 2003, 104-109; Bodger, 2013, 125-126). Bu gelişmeler sırasında BMPO'da Hırsto Matov'un başını çektiği bir sağ kanat oluşmaya başladı. Bu grup salt halk ayaklanmasıyla devrimin gerçekleştirilemeyeceğine, mutlaka bir dış destek alınması gereğine inanıyorlardı. Bu gruptan olan Ivan Garnov'un örgütün yönetimine gelişi bir dönüm noktası oldu. Garnov 1902 sonbaharında, ayaklanmayı 1903 ilkbaharında başlatmak için hazırlıklara girişti. 13 Ocak 1903'te Selanik'te bir kongre topladı. Bu kongreye bölge delegeleri kendi bölgelerinden seçilerek gelmedi. Daha çok ayaklanmadan yana olduğu bilinenler davet edildi. Kongrede kuruculardan ve hareketin esas liderlerinden kimse bulunmuyordu. Kongrede örgütün böyle bir ayaklanmaya hazır olmadığı ortaya çıktıysa da Garnov, Bulgaristan'dan silah ve cephane sağlanacağı ve ayaklanma sonrasında dış müdahale olacağı vb. savlarla kongreden 1903 ilkbaharında ayaklanma yapılmadı kararını çıkarttı (Hacısalihioğlu, 2003, 104-109; Bodger, 2013, 125-126).

Kongre, Ivan Garnov ve Velko Dumev'i, hareketin Sofya'daki esas önderleriyle bu konuda görüşme yapmakla görevlendirdi. Goce Delçev, Jorc Petrov, Pere Toşev gibi sol kanat önderleri bu hazırlıksız

¹⁷ Örn. "Osmanlıya karşı girişilen 'Cuma İsyanı' sonrasında Osmanlı yönetimi Makedonya'ya yönelik bir reform programı hazırladı ve Hüseyin Hilmi Paşa 'Müfettiş-i Umumi' olarak görevlendirildi. 1903 yılında, İç Örgüt'ün yönlendiriciliği altında Avrupalı devletlerin müdahalesini sağlamak üzere "İlinden İsyanı" çıkarıldı. İsyanın sonrasında ise Osmanlı yönetimi, Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın ortaklaşa hazırlamış oldukları 'Mürzsteg Reform Programı'nı kabullenmek zorunda kaldı. Reform programı ile Osmanlı jandarmasının bir Avrupalı general tarafından yenilenmesini de içeren çeşitli düzenlemeler uygulamaya geçirildi" (Kerimoğlu, 2014, 153).

ayaklanmaya karşı çıktılar. Buna rağmen kongre kararları için hareketin Sofya temsilcileri Hristo Matov önderleri bu hazırlıksız ayaklanmaya karşı çıktılar. Buna rağmen kongre kararı olduğu için hareketin Sofya temsilcileri Hristo Matov ve Hristo Tatarçev hazırlıklara başladılar. Goce Delçev ise bir çete ile Makedonya'ya girerek Sandanskiy ile konuştu, bu ayaklanmayı engelleme kararı aldılar. Bu görüşmeden ayrılırken Goce Delçev, Serez yakınlarında Benica'da Osmanlı askerleriyle 4 Mayıs 1903'te girmek zorunda kaldığı çatışmada öldürüldü. Böylece ayaklanmayı erteleyebilecek en önemli güç safdışı kalmış oluyordu. Nisan 1903'te, BMPO içerisinde "Gemiciler" adını alan anarşist bir grup, Batı'nın dikkatini Makedonya sorununa çekebilmek için yabancı sermayeye karşı Selanik gibi bazı yerlerde sabotaj eylemlerine giriştiler. Fransız bandıralı Gualdalquivir Gemisi'ne, Osmanlı Bankası'na ve Alman Kulübü'ne büyük yankılar uyandıran sabotajlar yaptılar. Sabotajları yapanlar Osmanlılarca yakalandı, Selanik'te 2000'den fazla kişi tevkif edildi. BMPO için bu şartlar altında tek bir seçeneği değerlendirmek kalmış; o da Ilinden Ayaklanması ya da Ilinden İsyanı olmuştur (Dukosta, 2006, 175).

3.7. İlinden İsyanı/İlyas Günü (1903-1908 Arası Dönem)

Yukarıda açıklanan ortam içinde BMPO, 1 Mayıs 1903'te Smilevo Köyü'nde son karar toplantısını yaparak genel ve büyük bir ayaklanma konusunda görüşleri masaya yatırmıştır. Bölge komitelerinin başkanları/ileri gelenleri arasında önemli bir bölümü ayaklanmanın başlatılmasına karşı çıkmış ancak ayaklanma kararı Damian Gruyev'in ağırlığını koyması üzerine alınmıştır (Kırmızı, 2013, 973-978). Adı Ilinden¹⁸ olan ayaklanmanın/isyanın hazırlığı en gelişmiş durumda olan Manastır bölgesinde 12 birimde başlatılmıştır. Bulgar komitelerince Osmanlı'ya karşı girişilecek ayaklanmanın kumanda heyetine de Damian Gruyev, Boris Saravof ve Anastas Lozançev eşit yetkilerle seçilerek, ayaklanma sırasındaki görev ve yetkileri belirleyen bir nizamname hazırlanır. Buna göre ayaklanma 30-40 kişilik çete gruplarıyla yürütülecek, tüm halkın harekete geçirilmesine gidilmeyecek, saldırılar askeri hedeflere yöneltilen, Müslüman-Türk halka saldırılmayacaktır (Hacısalihoglu, 2003, 437-442). Bu ayaklanmanın temel amaçlarından biri olan bir dış müdahaleyi başlatacağı da umulsa da yeterince destek bulunamamıştır (Adanır, 2001, 193). Öte yandan iç unsurlar bakımından Makedonya'daki tüm Hıristiyan topluluklarının silahlı bir şekilde ayaklanmaya katılması talep edilmişse de Bulgarlar dışında diğer Hıristiyan unsurlar daha en başında katılım göstermemişler ya da çekinceli davranmışlardır. Bu nedenle isyanın tarihi birkaç kez ertelenmiştir (Ahabab, 2015, 12).

Hıristiyan unsurların çekinceli, isteksiz hatta karşı duruşlu tutumlarının arka planında Bulgar komitelerinin isyan ya da ayaklanma gibi faaliyetleri yürüttüğünün Osmanlı tarafından sezilmesi ve bunların sıkı bir şekilde izlenmesidir. Zira ayaklanmaların bastırılmasında izlenen yöntemler genellikle şiddet eğilimli olduğundan çekinceli tutumların gösterilmesi olağandır denilebilir. Ayrıca Ilinden, Bulgar komitelerinin güdümünde hazırlanırken rekabet eden Yunanlılar kendi yollarını çizmek arzusundaydılar. Adanır'a (2001, 194) göre Haziran 1903'te ülkeyi gezen birinin isyan öncesinde sarf ettiği şu ifadeler dikkat çekicidir; *"Kesinlikle belirtmelidir ki, Hristiyanların büyük bir kısmı komitacıların hareketlerine karşı düşmanca davranmaktaydılar. Çetelerin birliklerle sık sık çatışmaya girdiği dağlık bölgelerde bile köylüler, komitacıların emirlerini ancak zorlamayla uyguluyorlar... Babiâli askeri açıdan tamamen duruma hâkimdir. Bu gücünü tamamen kullanmaması, sadece dış güçlerin yeni şikâyetlerinden çekinmesinden kaynaklanmaktadır."*

Ilinden ayaklanmasını özel kılan pek çok husustan söz edilebilir ancak bunlardan göze çarpanı "Makedon görünümlü Bulgar" isyanı ifadesini kullanmak yanlış olmayacaktır. Zira hem organizasyon aşamasında hem de isyanın silahlı ayağında Bulgarların ve Slavların baskın bir ağırlığı bulunmaktaydı. 2 Ağustos 1903 tarihinde başlayan isyan Manastır vilayeti sınırlarına çıkmamış Kruşevo kent merkezinde yoğunlaşmıştır. Ancak lokalde olsa Ohri, Lerin, Pirlep, Kiçevo, bölgelerinden sonra Serez, Selanik, Odrin ve Üsküp'de etkisi hissedilmiştir. Kruşevo isyancıların eline geçmiş ve burası Kruşevo Cumhuriyeti ilan edilerek hükümet dahi kurulmuştur. Ancak Eylül 1903 tarihinde Türk komutanı Bahtiyar Paşa'nın diplomatik ve taktiksel girişimleri ile küçük bir çatışmadan sonra isyan bastırılmıştır (Aydın, 1989, 217-218). Oluşumu, gelişimi ve ortaya çıkışı bakımından Ilinden ayaklanması için tarihi anlamda söz edilebilecek pek hadise bulunmakla birlikte bu ayaklanmayı özel kılan ve her ne kadar Makedonlardan çok başkalarının girişimi olsa da dokuz maddeden oluşan bir Mürzsteg Antlaşması¹⁹ yapılmıştır. Osmanlı ilke kez bir isyan sonucunda Makedonya bölgesinde karşı tarafı kurumsal bir muhatap olarak kabul etmiş ve Edirne gibi yerlerdeki isyanlar ile de uğraşmak zorunda olduğundan geri adım atarak antlaşma masasına oturmuştur.

¹⁸ Günümüzde Ilinden, Kuzey Makedonya bölgesindeki Üsküp'ün batısında ve Kumanova'nın doğusunda bulunan yerin adıdır. İsyanı Slavların Ilinden adını verdikleri isim, batılı kaynaklarda St. Elie, St. Elijah, Aziz İlyas veya İlyas Peygamber olarak da anılan kutsal bir uyanışı simgeleyen yortudan gelmektedir (Ahabab, 2015, 121).

¹⁹ Söz konusu antlaşma batılı kaynaklarda "Mürzsteg Reform Programı" adıyla da anılmaktadır.

Anlaşma, her ne kadar bastırılmış olsa da Avrupalı devletlerin bölgedeki aktörlere desteğinin artması doğal olarak da bir sonraki sürece giden yolu hazırlamıştır denilebilir.

İlinden ayaklanması sonucunda yaşanan gelişmeler önemlidir. Zira Bahtiyar Paşa'nın bastırma sürecindeki en etkili stratejisi Osmanlı ile Yunanistan arasında dengeler bakımından kurduğu yakınlara ilişkileri,²⁰ BMPO içindeki etnik ve ideolojik fraksiyonların görüş ayrılıkları üzerine oynaması olmuştur ki başarısızlık sonrasında BMPO'da ciddi çözümler yaşanmıştır. Slav gruplar ile Bulgar gruplar arasında ayrışmalar olmuştur. Çünkü BMPO içindeki gruplardan birinin başını çeken Damien Gruev ve arkadaşları ılımlı bir tutumdan yana iken asıl amacının orta ve uzun vadede Slav federasyonu kurmak olduğunu, Sarafov liderliğindeki radikal grup ise Bulgaristan ile Makedonya'nın birleşmesini, Sandanski önderliğindeki Serez Grubu ise Makedonya'nın bağımsızlığını arzu etmekteydi. Ayaklanma sürecinde dahi çeşitlilikten kaynaklanan sorunlar yaşanmakla birlikte daha sonrasında aslında demografik bir dönüşüm için bahane olarak kullanılan Makedonların (özellikle Türk ve Müslümanların) yeterince destek olmadıkları veya ihanet ettikleri gerekçesi ile Slav ve Bulgar çeteleri katliam, yağma, yıkıma ve tecavüze girişmiştir (Aydın, 1989, 217-218).

Sayısı kesin olmamakla birlikte sayısı binleri bulan cinayetler işlenmiş, yaklaşık 120 köy ve yerleşim birimi yakılmış, yaklaşık 8500 ev yıkılmış, elli binden fazla kişi dağlara veya başka yerlere kaçmaya zorlanmıştır. Bu kişilerin binlercesi zorlu kış şartların ve kötü yaşam koşulları ile ölmüşlerdir.²¹ Tarihi süreçte çek çok kez görüldüğü üzere bir kez daha Balkan coğrafyasında Türk ve Müslüman topluluk Hristiyanlarca katliam, tecavüz, yağma ve yıkıma tabi tutulmuştur. Ayaklanmanın sonuçlarından bir diğeri Eksarhlığın Makedonya'daki Bulgar hareketi üzerindeki etkisi azalması olmuştur. Eksarh, asıl gayesinin Bulgar kilisesinin ayrıcalıkları ile haklarını genişletmek olduğunu ve Osmanlıya bağlılığını dile getirmişse de Mürzsteg ile ileri sürülen "reform" dönemi, Osmanlı zayıflamasının beklendiği, fırsat bulunduğu ise büyük devletlerin denetiminde olmak üzere Makedonya vilayetlerine Bulgar eksenli otonomi sağlanması için geçiş süreci olarak görülmüştür. Zira Eksarh, boş durmamış yetkisi altındaki din adamları, öğretmen ve aydınları kışkırtmaya ve örgütlemeye devam etmiştir (Tokay, 1996, 33-34).

Rusya'nın diğer cephelerde²² yenilgiler alması Balkanlara daha fazla odaklanmasına yol açmış 1904 yılından sonra Kosova ve Makedonya'nın Arnavutların yaşadıkları bölgelerine göz dikmiş olan Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki rekabet Makedonya sorununa yeni boyut kazandırmış ve çok daha tehlikeli bir unsur olan İngilizleri dahil etmiştir. Nitekim İngilizlerle mücadele halinde olan Almanlar için Avusturyalı bir gazeteci "akbabalar (!) şölenine geç gelenlerdendi" ifadesini kullanmıştır. Gazetecinin deyişi ile "akrabalar (!) şöleninin" taraflarından biri de Arnavutlardı elbette. Arnavut ulusal hareketinin gelişimi, oyuna daha çok dâhil olan ve Makedonya'yı kendi kontrolüne altına almak isteyen Avusturya Macaristan'ın Balkan politika ve stratejileri ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Gelecek ideaları için Makedonya içerisinden kendine yakın müttefik bulmaya veya devşirmeye çalışan Avusturya Macaristan'ın diplomatları veya ajanları Kosova'daki Arnavut aşiretleri isyana teşvik etmekte ve Makedonya'daki milliyetler çatışmasını da oldukça açık bir şekilde destekliyorlardı (Hacısalihoğlu, 2003, 114-115). Arnavut ulusal hareketinin gelişimi, Avusturya Macaristan'ın Balkan politikası ile sıkı sıkıya bağlantılıydı. Avusturya Macaristan, Makedonya'yı kendi kontrolü altına almak istiyordu. Bu nedenle gelecekte yapacağı müdahaleleri hazırlamak için Makedonya'da kendine müttefik bulmaya çalışıyordu. Avusturya-Macaristan diplomatları Kosova'daki Arnavut aşiretleri isyan çıkarmaya cesaretlendiriyor ve Makedonya'daki milliyetler çatışmasını destekliyorlardı. Avusturya Macaristan'ın bu taleplerine karşı Sırbistan ve Bulgaristan 1904 yılında Rus hükümetinin etkisiyle, aralarındaki sorunların çözümünde Rus Çarı'nın hakemlik rolünü kabul ettikleri bir ittifak antlaşması yaptılar (Bahadır, 2002, 128).

Reformlar döneminde Arnavutlar, sadece yerel düzeyde yaşanan sorunlar yüzünden Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmış ve öte yandan Ulahlarla herhangi bir Balkan devletinin Makedonya toprakları üzerinde etkisini arttırmaması için işbirliği yapmışlardır. Fakat Arnavutlar İttihat ve Terakki dönemine kadar her zaman Sultana ve Osmanlı yönetimine bağlılıklarını göstermiş; Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmak istememişlerdir. İncelenen dönem boyunca, Makedonya'daki Arnavut hareketinin önemi 1906'da jön Türklerle birleşmesi ve 1908 İhtilalinde oynadıkları role bağlanarak açıklanabilir (Tokay, 1996, 37). Ulusal Arnavut hareketi sürekli bir şekilde daha ihtilalci bir karaktere büründü. İlk Arnavut ihtilal komitesi, silahlı bir Arnavut isyanı hazırlamak için, Manastır Osmanlı Lisesi'nin müdür yardımcısı olan Bajo Topulli

²⁰ Osmanlı makamları ile Yunan komitacılığı arasındaki ilişkiyi "Yunanlıların Türklerle İttifakı" başlığı altında ele alan kaynakları olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Brailsford H. N. (1906). Macedonia Its Races and Their Future, ss. 209-213, <http://macedonia.kroraina.com/en/hb/index.html>.

²¹ Makedon kaynaklarında ise; 16 ilçe 200 yerleşim yeri (köy veya kasaba) tahrip edilmiş, 12400 ev yakılmış, 70 binden fazla insan evsiz kalmış, 30 binden fazla insan göçe zorlanmış, 8800 erkek, yaşlı kadın ve çocuk öldürülmüştür (Dukosta, 2006, 189).

²² Şubat 1904'de Japon ordusu Mançurya'da Rus ordusunu yenilgiye uğratmıştır.

tarafından 1905 yılında kuruldu. Komite, Mart 1906'da ilk silahlı birlikleri oluşturmaya başladı ve aynı yılın yaz ve sonbaharında Rıza Velçishti liderliğindeki birlikler Permoti ve Leskoviku; Çerçis Topulli ve Fejza Dishnica önderliğindeki birlikler Korça ve Devoli bölgelerin de eyleme başladılar. Komite, Sofya'da Eksarhlık çevresinin de desteğini kazanmaya çalıştı. Jön Türk Devrimi'nin başlamasından kısa bir süre önce, Çerçis Topulli, Korça'yı işgal etmeye kalktı ama Osmanlı birlikleri tarafından geri püskürtülmüştür (Hacısalihoğlu, 2003, 115; Saygılı, 2015, 161).

3.8. 1908-1912 Arası Durum ve Jön Türk Hareketi

Jön Türk²³ Hareketinin Makedonya ile olan en büyük ilişkisi dönem itibariyle Makedonya ya da Selanik merkezli bir fikir akımı olmasıdır. Ayrıca 3 Temmuz 1908 yılında merkez yönetiminden ayrılan Resnede'ki muhalif Türk garnizonun kumandanı Niyazi Bey, batı Makedonya'da birkaç bölgeyi özgürleştirmiştir. Manastır başta olmak üzere Makedon ve Arnavut tutuklular da salıverilmiştir. Başlayan özgürlük temelli akımın baskısı ile Babiali tarafından 1876 Anayasasını tekrar konulmuştur. Bununla birlikte Genç Türk ya da biline adıyla Jön Türk dönemi²⁴ başlamıştır. İstanbul'a yürüyüşe geçen Jön Türk güçlerine Yane Sandanski, Todor Panitsa ve Hristo Çemopeev gibi ileri gelenlerin kumandanlığında, 1200 Makedon komitasından oluşan bir birlik dahi katılmıştır (Dukosta, 2006, 190). Yunanlılar, Sırp ve Bulgarların kendinden saydıkları ve bu ideaları doğrultusunda hak iddia ederek çaba sarf ettikleri Makedonya bölgesinde yaygın bir çetecilik faaliyeti yürütüyorlar ya da bunları açık/örtük destekliyorlardı. Amaçları ise göz diktikleri yerlerdeki Müslüman ve Türk nüfusu yok ederek ve kendi nüfus çoğunluklarını sağlamaktı. Türk subayları, dağlarda, çeşitli kombinezonlara başvurarak bu çetecilerle savaşıyor ve gerilla tekniklerini öğreniyorlardı. Bu gerilla savaşları dar bir bölgede çok sayıda subayı toplamakta ve onlarda ihtilalci vatansever eğilimleri beslemekteydi (Avcıoğlu, 1969, 120). Öte yandan Makedonya, Balkan devletlerinin entrikalarının yanı sıra Büyük devletlerin ihtiraslarına sahne olmaktadır.

Makedonya'da Yunanlılar ile Bulgarlar kendilerine bağlı çeteler aracılığıyla kanlı bir gerilla savaşıma tutuşmuşlardı. Bu, halklara sahiplenmek için onları Ortodoks ya da Bulgar kiliselerine zorla bağlamak uğruna verilen bir mücadele idi. Oysa o sırada Balkanların resmi koruyucusu olan Rusya, Mançurya yenilgisiyle ve 1905 devrimiyle boğuşmaktaydı. Bu durumda bölgenin jandarmalığını Almanlarla mücadele halinde olan İngiltere üstlenmiş iken 1908'de VII. Edward ile Çar II. Nikolas arasında gerçekleşen Reval buluşmasında iki gücün Balkanlar'da ortak bir eyleme girişmeleri kararlaştırıldı. Bu buluşma, söz konusu ittifakı, haklı olarak, o zamana dek iki rakip güç arasında bir tampon bölge işlevi görmüş olan Osmanlı İmparatorluğuna son verecek bir adım olarak gören, Makedonya'daki çete savaşlarında bilenmiş genç Türk subaylarını ayaklanmaya itti. Jöntürk hareketi Sultan Abdülhamit'e karşı girişilen bir başkaldırı²⁵ olup ilk aşamasında liderleri milliyetçilik yolunu ve fikrini kesinlikle reddetmişlerdir (Somel, 2002, 107). Jön Türkler Avrupa modeli okullarda eğitim görmüş ya da yükseköğrenimlerini Avrupa'da tamamlamış kişilerden oluşmaktaydı. Ayrıca Avrupa edebiyatı, fikir akımları, kültürü ile yoğun tanışıklıkları sayesinde Avrupa'nın altındaydılar. Avrupa kamuoyunda bir Osmanlı bölgesi için yaygın olarak kabul gören bir adı çabucak almaları, "Jön Türkler" olmaları muhtemelen bu faktörlerle bağlantılıydı. Fakat Jön Türkler kamuoyunda yanlış algılara neden olduğunun bilincinde olduklarından Genç Türkler'i de kullanmışlardır (Hacısalihoğlu, 2003, 72).

Jöntürk devrimi Osmanlı tebaası milletleri arasında uyumluluk söylemini geçici olarak yayarken bunun Makedonya'nın Balkanlardaki komşuları Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'da böyle bir etkisi

²³ Jön Türkler kavramının kapsamı hakkında çeşitli görüşler olmakla birlikte literatürde yaygın olarak kullanılan, genel kabul gören yaklaşım; Mart 1878'de Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesi ile Temmuz 1908 İhtilali'ne kadar yaşanan süreçte, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve bütünlük içinde, güçlü bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için "hürriyeti" yani Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılarak, Kanun-i Esasi'nin fiilen yürürlüğe girmesini isteyen, bu amaçla Sultan İkinci Abdülhamid'e, dolayısıyla rejimine karşı mücadele/muhalefet eden kişi ve gruplar şeklindedir (Mardin, 1992, 169).

²⁴ Balkanlar özelinde Makedonya'nın son dönemde Osmanlı için önemi Babiali muhalif hareketlerin bu bölge gelişmesidir. Nitekim muhalifler buranın karmaşıklığından yararlanarak, Osmanlı karşıtı yabancı güçlerin desteklerini alarak ve stratejik olarak bu bölgenin kendi özgü yapısını bir sondaj kanalı gibi kullanarak muhalif fikir akımlarını beslemişlerdir. Bundan dolayı aslında Jön Türklerin Balkanlar'daki faaliyetleri 1895-1896 yıllarına kadar geriye uzanır. XIX. yüzyılın sonunda, çeşitli Jön Türk örgütleri, genellikle birbirlerinden haberdar, ancak birbirleriyle işbirliği yapmaksızın faaliyet göstermekteydiler. 1890'lann ikinci yansında gelen merkezî Edirne'de olmak üzere bir Jön Türk Komitesi kuruldu. Komite Manastır ve Selânik'teki Jön Türk hareketini destekleyen kişilerle işbirliği yaptı. Komitenin anahtar kişileri Talat Bey ve iki tescil subayı, Faik ve Mehmet Şeref idiler. Başlangıçta Komite çok faaldi, ancak çabalan Balkanlar'daki gelişmeler ve sürgündeki Jön Türklerin tutumları nedeniyle umut vermiyordu. Edirne'deki Komite, pek çok kez, Paris'teki Jön Türklerle işbirliği teşebbüsünde bulundu, ancak Paris'teki Komite böyle bir işbirliğine ilgi göstermedi. Ayrıca, 1897 Yunan Savaşı ve Komitenin önde gelen üyelerinin Osmanlı Hükümetince tutuklanması örgüt üzerinde ciddi olumsuz etkiler oluşturdu. Komite yüzyılın dönümünde kapatıldı. Balkanlar'daki Jön Türk örgütleri arasında ne tanınanı İbrahim Temo liderliğinde Balkan Teşkilatı'ydı. Bu örgüt 1896'da merkezî Rusçuk'ta olmak üzere kurulmuştu. Kırımzade Ali Rıza ve Köstenceli Mehmet Çelebi örgütün diğer önemli üyeleriydi. 1900'e gelindiğinde, Balkan Teşkilatı'nın faaliyetleri Bulgaristan'da Vidin, Varna, Filibe ve Şumnu'ya yayılmıştı. Sürgündeki Cemiyet'in yayınlarını propaganda amaçlı kullanmaktaydılar, ayrıca Hareket başlığı altında çıkarılan kendi yayınları da mevcuttu (Tunaya, 2000, 27-28; Andonyan, 2002, 98; Tokay, 1996, 142).

²⁵ Alanyazında "başkaldırı", "devrim", "ihtilal", "ihane" vb. gib terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bunun da nedeni Jön Türkleri destekleyen kesim ile bunlara karşı duranlar arasındaki bakış açısı farkından ileri gelmektedir. Ayrıca yabancı alanyazın da kendi penceresinden değerlendirmeler yaptığı için terim ve kavramlar çeşitlenmektedir.

olmuş değildi. Aksine bunlar devrimin başarısını imparatorluğun aşırı zayıflığının bir işareti olarak görüyorlar ve bu durum da kendilerinin yayılmacı emellerini pekiştiriyordu. Meşhur Reval mülakatı ayaklanmanın kıvılcımı olmuştur. 9 Haziran 1908'de İngiliz Kralı Edward ile Rus Çarı II. Nikola, Osmanlı İmparatorluğunu bölüşmek için Reval'de (Estonya) yaptıkları görüşme sonrasında kabul edilen Makedonya Reform Programı²⁶ (Haslip, 1998, 275), ülke topraklarının bütünlüğü için acil bir tehlike olduğu işaretini vermişti. Padişah eğer Reval Planı'nı kabul ederse, devrimciler kendisine karşı güçlü bir silah elde edeceklerdi; reddettiği takdirde ise, hiç kuşkusuz, Avrupa devletleri hemen araya gireceklerdi. Her iki durumda da reform programı Makedonya önce özerk bir duruma gelecek daha sonra da bütünüyle elden çıkacaktı. Özerk bir Makedonya, Arnavut milli birliği tehlikeye sokacağı için, Arnavutlar bu yönde herhangi bir öneriyi doğal olarak reddedeceklerdi (Kansu, 2002, 97-98).

Öte yandan anayasal bir rejimi, yani Türkiye'de kurulacak liberal demokratik bir yönetimi kendileri için yararlı bulacaklardı. İttihatçıların ulusal çıkarları monarşistlerden daha iyi koruyacaklarına inanıyorlardı. Bunun yanı sıra bağımsız bir Arnavutluk kurma ideali gerçekleştirmek için liberal demokratik bir rejimde mutlak monarşi de olduğundan daha rahat örgütlenip çalışabileceklerdi. Bu nedenle olayların iyice kötüleştiği 1908 yazı başında Makedonya'nın parçalanması için Avrupa Devletleri ile görüşmelerde bulunan mutlakiyetçi rejime karşı, İttihatçıları destekledikleri bilinmektedir. Reval buluşmasının üçüncü günü, 12 Haziran 1908'de Binbaşı Enver Bey, ihtilali başlatmak üzere Selanik'i terk ederek dağlara çekilmiştir. Kolağası Niyazi Bey ise üç gün sonra 15 Haziran'da 150 kişilik taraftarı ile onu Manastır'dan takip etmiştir. 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanını kabul edilmiştir. İkinci Meşrutiyet Makedonya'da coşku ile karşılanmıştır. Sırp, Bulgar ve Rum çeteleri, dağlardan inip, genel af yasası çıkarılarak eski kavgaların üzerine sünger çekilmiştir (Ahmad, 1971, 22; Rağıp, 2007,131).

Dünyada pek az hareket Osmanlı Meşrutiyeti kadar büyük ümitler doğurmuştur ve keza pek az hareket doğurduğu ümitleri bu kadar çabuk ve kati olarak boşa çıkarmıştır. 1908 yılının ikinci yarısında ve 1909 yılının büyük bir kısmında Türkler müstakil kalmış son Türk Devletinin kurtulduğuna inanmakta idiler, dünyada pek çok kişi de bu inanca katılmaktaydı. Hâlbuki dört yıl sonra 1912'de Balkan Savaşıyla Rumeli'de Osmanlı hâkimiyeti yıkılı, 1913 sonu ve 1914 başında ve Osmanlı Asya'sı büyük devletler arasında nüfuz bölgelerine ayrılır ve onun dağılması halinde büyük bir savaşı paylaşılmaması kararlaştırılmıştır. Artık onun dağılma anını seçmek büyük devletlerin tensibine kalmıştı. Seferberliğin ilanında kolordunun vaziyeti, emir ve kumanda çabasında değil fakat İttihatçıları devirmek için meşgul bir kolordu kumandanı ve bir Erkanıharbiye Reisi, 13. Fırka, 14. Fırka ve 15. Fırka kumandanları vardı. Hepsi Hükümeti İttihadiye'den ve İttihat taraftarlarının düşmanı idi. Mahmut Şevket Paşa'nın nezaretinden Meclisi Mebusan'a taraftardılar. Arnavutluk meselesi üzerine ordu dahilinde büyük bir zabıt grubu Arnavutluk hareketini terviç etmekteydi (Çalışlar ve Görgülü, 2007, 32; Bayur, 1991, 60-61).

Elbette başından itibaren Makedon devrimci hareketinin Genç Türklerden beklentileri büyük olduğu bir vakadır. Bu nedenle öncelikle aralarındaki doğal bağ daha sonra stratejik yakınlaşmaya dönmüş ve bir takım işbirliği protokolleri yapılmıştır. Bunlardan başlıcası imzalandığı yerin adı verilen Nevrokop Programı olarak bilinen, özel işbirliği programı ya da anlaşmasıdır. Nevrokop Programına göre Makedon Devrim Örgütü (MDÖ) ile Genç Türkler ortak hedefleri olan için mücadelesinde güçleri birleşmişler, bu süreçte Makedonlardan özellikle devrimci Yane Sandanski kendini göstermiştir. Sandanski yönetiminde MDÖ, Makedon Edirne Devrimci örgütü (MEDÖ) ismini alarak, yeni üyeler kazanmayı ve daha geniş alanda faaliyet göstermeyi amaçlamışlardır (Bodur, 2010, 74; Akşin, 1998, 98). MEDÖ, Genç Türk devriminin başlamasından sonra, 1 Ağustos 1908 yılında imparatorluktaki tüm halklara ve milletlere çağında bulunmuş, Makedon kurtuluş örgütünün amaçlarını dile getirmiş ve devrimin başarısından sonra, yeni rejimle işbirliğe hazır olduğunu bildirerek yarım kalan İlinden fikirlerinin gerçekleşmesi için taleplerini iletmıştır. Ayrıca MEDÖ, İlinden'e atıfla Makedonya'ya özerklik hakkının verilmesini, kendi yönetimlerinin tanınmasını, yerel idarecilerin tayin etme hakkını ilk kez yüksek sesle ve arkası dolu bir şekilde talep edebilmiştir. Zira İlinden, yapısı bakımından her ne kadar özgürlük düşüncesinden beslense de Osmanlı'ya karşı başarı elde edebilmek konusunda özgüven eksikliği yaşayan, aynı zamanda kendi içinde birlik sorunları yaşayan bir yapıyla "ayaklanalım sonrasına bakarız" görünümü arz etmektedir. Nevrokop ise isyan ettikleri Osmanlı içinde iktidarı ele geçirenlerden bizzat hak talep edebildikleri bir süreçtir ki İlinden'in eksikte olsa "yüksek sesi" olmuştur. Jön Türklerin çekinceli ve çelişkili yanıtlarına rağmen artık Makedon uyanışının ana evreleri temellendirilmiş olmaktadır denilebilir. Dönem itibarıyla Makedon meselesinin temel denklemi değişkenlerin nereye konulacağıdır; Bulgar, Yunan, Slav ya da Türk ve Müslümanlar mı veya bunları kapsayacak yeni forma büründürülmüş "Birleşik Makedonya" mı? Balkanlardaki Milliyetçilik hareketlerinin

²⁶ Program aslında bölgedeki karışıklığın giderilmesi gibi hususları içermekle birlikte daha öncede ifade edildiği Osmanlı'nın parçalanma sürecinin Balkanlardan ve de özellikle Makedonya'dan başlaması fikri üzerine kurulmuştur.

Osmanlı'nın dağılma sürecinde etkileri göz önüne alındığında ve Balkanların Balkanlılar tarafından paylaşılması düşüncesinin yüksek sesle dile getirilmesi ile birlikte Makedonya'nın kritik önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

3.9. Paris Barış Konferansı ve İşgal Dönemi

Birinci Dünya savaşının yenik tarafında yer alan Osmanlı için Paris Barış (18 Ocak 1919) Konferansı sonun başlangıcı olmuştur. 14 Maddelik Wilson İlkelerinin Osmanlı önemli yıkıcı maddeleri milliyetçilik bağlamı bağımsızlıkları öngörmekte olup pek çok ulus için bağımsızlığın yolu meşru hale gelmiştir. Barış Konferansının başlangıcında Makedonya'nın mevcut durumu ve sorunu hakkında savaşın galibi olan büyük güçlerin tutumları birbirinden farklı olmuştur. Örneğin Fransa ve İngiltere kendine yakın olan Balkan ittifak ülkeleri Yunanistan ve Sırbistan'ın toprak ve diğer hak iddialarını destekleyerek yeni Makedonya devletinin kurulmasına karşı çıkmışlardır. ABD ise Wilson ilkelerine sadakat ya da bölgede bir konum elde etmek üzere kendi mandasında (himayesinde) hem Makedonya sorusunun çözümü ve hem de hakkı olduğunu ileri sürdüğü özerk Makedonya devletinin kurulmasını desteklemiştir. ABD, özerk bir Makedonya çözümü ile komşu Balkan devletlerin toprak ve hak iddiasında bulunmalarına son vermek, bu şekilde bölgede barış ile istikrarın sağlanması fikrini savunmuştur. Ancak Avrupa'nın hakim güçleri olan Fransa, İngiltere ve diğer Balkan devletlerinden ABD'nin teklifleri destek görmemiştir.

Konferanstaki heyetler ve hükümetlerden Makedonların etkinlikleri ve isteklerine bakıldığında umu verici gelişmelerin olması beklenemezdi. Zira savaşın sonu ve barış konferansının düzenlenmesi Makedonya milli-özgürlük hareketlerini ve Makedon göçmenlerini hareketlendirdi. Uluslararası kamuoyuna ve Paris Barış Konferansı'na gönderdikleri mektuplarda, muhtıralarda, çağrı ve isteklerde hepsinin ortak noktası Makedonya'nın bütünselliğinin korunması, özgür irade ve bağımsız devletin kurulmasıydı. 1918 yılının ekim ayından Dimo Hacı Dimov'un²⁷ önderliğinde bulunan bir grup eski öncü devrimciler Makedonya sorununun çözümü için deklarasyon hazırlamışlardır. Deklarasyona göre kendi coğrafi, kültürel ve ekonomik sınırları içinde özerk Makedonya'nın kurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Gelecek Makedonya devletinin yönetimi biçimi olarak da İsviçre örneğinden yararlanılması ileri sürülmüştür. Bu kapsamda destek vermeleri için 1919 yılının nisan ayında Makedonya halkına, Bulgaristan'daki ve İstanbul dahil dünyadaki tüm göçmenler ile BMPO'nun eski temsilcilerine de çağrıda bulunmuşlardır. Paris Konferansı sürecinde de isteklerini iletmesi için temsilcisi olarak Trakya papazı olan Pol Hristov isimli baş rahibi göndermişler ve 1919 yılının nisan ayında bu kişi Makedonya'nın bahsi geçen modelde özerkliği için barış konferansına muhtırayı-taleplerini teslim etmiştir (Okur, 2006, 94; Öztoprak, 1989, 21; Dukosta, 2006, 178).

İsteklere ve onca girişime karşın Makedonya'nın istekleri Konferansta gündeme alınmamış, alt seviye Yani Devletlerin Kurulması ve Azınlıkların Korunması Komitesine havale edilmiş, dolaylı olarak Makedonya'nın müttefikler arasında bölünmesi süreci başlamıştır. Burada parantez açarak şunları hatırlatmakta yarar vardır. I. Dünya Savaşı 1918 yılında resmen bitmiş ancak savaş sonrası durumu düzenleyen Paris Barış Konferansı 1920'li yıllara kadar devam etmiştir. Ertan ve Özgün'e (2016, 553) göre "Paris Barış Konferansı çoğunlukla 1919 Haziranında Versay'da imzalanan barış antlaşmasını yaratmış olmakla hatırlansa da, bünyesinde bu antlaşmadan çok daha fazlasını barındırmaktadır." Versay Antlaşmasıyla da Makedonya'nın Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk arasında bölünmesi süreci başlamıştır. Böylelikle Makedonya'nın bütünlüğü parçalanmış, Makedon halkının demografik, ekonomi, kültürel ve milli gelişimi de engellenmiştir. Geçmiş onlarca yıla ve dramatik fedakârlıklara dayanan Özgür Makedonya ideası resmen son bulmuş ve yeni bir trajedi kapıları aralanmıştır. Komşu ülkelerin işgali altında geçen yıllar süresince Makedon halkı sistematik olarak kimliksizleştirme ve asimilasyona tabi tutulmuştur. Örneğin eğitimde tabiiyeti altındaki ülkenin katı programlarına, demografik olarak kolonizasyona ve kültürel olarak asimilasyona maruz bırakılmışlardır. Uygulamada ise idari, kültürel-egitim ve asker-polis baskı aracı olarak kullanılmıştır. Milliyet açısından Makedonlar tanınmamış ve Makedon dilinin kullanımı yasaklanmıştır. Siyasi birleşim ve kültür- eğitim dernekleri ile milli esaslar üzere teşkilatların kurulması yasaklanmış mevcut olanlar hızla kapatılarak yöneticiler ya tutuklanmış ya da sürgün edilmiştir. Ayrıca az sayıdaki Makedon aydınları (öğretmenler, din görevlileri, memurlar vb.) bilinçli olarak anavatanından sürülmüş veya uzak bölgelere tayin edilmiştir. Bu şekilde Makedon milli şuurunun yükselmesi, siyasi örgütlenmeler ve faaliyetlerin güçlenmesi engellenmeye çalışılmıştır. Bunların yerine Makedonya'ya işgalci devletlerden özel amaçlı olarak memurlar ve diğer görevliler, gönderilerek baskının artırılması ve asimilasyonun hızlandırılması sağlanmıştır.

²⁷ Dimo Hacıdimov (1875- 1924); Makedonya Devrim Hareketinin etkili ismi, Götse Delçev ve Yane Sandanski 'nin yakın yol arkadaşı, Götse Delçev'in öldüğü Banitsa köyündeki çatışmaya katılan birisidir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devrimcilik hareketini devam ettirerek solcu anlayışa yönelmiştir. 1919 yılında Makedonya 'nın milli kurtuluş hareketi ve davasının hangi yönde hareket etmesi gerektiğini belirten Özerkliğe Doğru kitapçığını yayımlamıştır. 1920 Göçmenler Komünist Birliği'ni (GKB) kurmuştur ve Kurtuluş gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 1924 yılında GKP 'nin Merkez Komite üyesi seçilmiştir ve aynı yılda öldürülmüştür.

Makedonya için iki dünya savaşı arası dönem olarak de ifade edilebilecek dönemde Makedon ulusal kimliği yok sayılmıştır. Örneğin SHS Krallığında Makedonlar için Güney Sırp, Makedonya için ise Güney Sırbistan denilmiştir. Siyasi örgütlenmelerin kesin ve şiddetle sonuçlanan yasaklarla sınırlandırılması bu alanda boşluk oluşmasında neden olmakla birlikte zayıfta olsa 1934 yılında VMRO ve MANAPO (Makedon Halk Hareketi)'nin faaliyet göstermeye başladığı görülmektedir. 1922 yılında getirilen Kolonizasyon Kanunu ile yaklaşık 4200 Sırp ailesi 280 koloni semtlerine yerleştirilmiş, Makedonların şahsi toprakları ve servetleri "milli ilkeler için emeği geçmiş elemanlar"²⁸ olarak tanımladıkları işgalci devletlerin ordularındaki askerler başta olmak üzere, baskı sürecinde öne çıkan memur, öğretmen vb. gibi görevlilere tahsis edilmiştir. Toprakların asıl sahipleri ise eğer sürülmedilerse kendi arazilerinden insanlı dışı şartlarda ancak işçi olabilmekte idiler (Pettifer, 1999, 153-159). Diğer baskılar devam etmek üzere kolonizasyona Makedonya'nın her bölgesinde devam edilmiştir. Örneğin ilk önce Makedon kimliğinin inşa edildiği yerler olan Ustrumca, İştıp, Doyran, Pirlepe ve Üsküp'ten başlanmıştır. Eğitim tarafında ise eğer asimilasyona açık olduğu düşünülmüşse bu şekilde devam edilmiş aksi halde Üsküp ve Manastır gibi büyük yerleşim yerleri başta olmak üzere ortaokul ve liseler kapatılmıştır. İlkokul ise zorunlu tutulmuştur ki bunun da amacı çocukların işgalcilerin zihniyetinde yetiştirilebilmesinin sağlanmasıdır. Elbette gazete, dergi, toplantı salonları/mekânları doğal olarak zaten kapatılmıştır idiler (Pettifer, 1999, 153-159).

3.10. 6 Ocak Diktatörlüğü

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında; Rus, Habsburg, Alman ve Osmanlı İmparatorlukları yıkılmış; Wilson İlkelerinin getirdiği self-determinasyon ilkesi doğrultusunda Orta Avrupa'da ve Baltık bölgesinde küçük bağımsız devletler kurulmuştur. Balkanlarda ise güney Slavları, yarımadaya yerleştikten yaklaşık on üç yüzyıl sonra kendi bağımsız devletlerini Sırp, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı (SHS) adı altında kurmuşlardır²⁹(Pribichevich, 1982, 138). 1 Aralık 1918'de kurulmuş SHS'de 1921 yılında Tahta çıkmış olan I. Aleksander, 6 Ocak 1929'da parlamentoyu dağıtmış, anayasayı yürürlükten kaldırmış ve kişisel diktatörlüğünü kurmuştur. Devletin kuruluşundan o tarihe kadar görülen ulusal rekabetin sona erdirilmesi amacıyla SHS Krallığı'nın adı, "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmiştir. "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" döneminde çıkarılan "Zirai İslahat (Agrar) Kanunu" "Makedonya'da siyasi bakımdan çökmüş olan Müslümanların ve Türklüğün ekonomik bakımdan da yıkılması" sonucunu doğurmuştur. Bu zorunlu ve bedelsiz istimlak hareketi çerçevesinde Müslümanların geniş arazilerinin ellerinden alınması, rejimin karakterine uygun olarak onların arazi ve emlak sahibi olmalarının engellenmesi, vergi tarhında ve zirai kotaların tespitinde farklı muamele yapılmak suretiyle ekonomik baskılar artırılmıştır (Nuredin, 2008, 58; Demir, 2013,115-117).

Hâlbuki ki Krallığın ilk yıllarında Müslümanlar ve Türkler, Makedonya kesiminde nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları gibi, toprakların da yarısından fazlasına sahiptiler. İşte arazi ve çiftliklerden oluşan bu toprakların büyük kısmı söz konusu kanun marifetiyle bedelsiz olarak istimlak ediliyor ve böylece Türk olmayan etnik unsurların eline geçmesi sağlanmıştır. Bu zirai ıslahat çerçevesinde arazi, çiftlik ve üzerindeki mülklerini kaybeden "devamlı baskılar" nedeniyle yaklaşık 27 bin aileden yaklaşık 109 bin Türk ve Müslüman, Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılmıştır. Zorunlu göçe yönelen Agrer Kanunu üzerine harekete geçen Türkiye, Yugoslavya nezdinde göçmenlerin bölgede kalan arazi, çiftlik ve mülklerinin tasfiyesi konusunu gündeme getirmiş ve 27 Kasım 1933'de Belgrad'da imzalanan "Dostluk, Ademi Tecavüz, Adli Tesviye, Hakem ve Uzlaşma Muahedesi" anlaşmasını takiben 28 Kasım 1933'de Ankara'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı Arasında Mütakabil Mutalebatın Tesviyesine Müteallik İtilatname" (Agrer Anlaşması) ile konunun mali boyutu çözüme bağlanmıştır. Bu çerçevede iki taraf uyuşmalarının bir diğer ülkenin sınırları içinde bulunan malvarlıkları karşılaştırılmış, Türk tarafının lehine ortaya çıkan 476.520 TL fark, Yugoslavya tarafından Türk makamlarına ödenmiştir. Bununla birlikte, malvarlıklarının sahipleri olarak Yugoslavya tarafından teslim edilen listelerde malvarlığı sahipleri tespit edilemediği gerekçesiyle, bu para asıl sahipleri yerine Kızılay'a bağışlanmıştır (Tekin, 2018, 251; Çavuşoğlu, 2007, 140-141).

Eylül 1931'de yürürlüğe giren yeni anayasa ile görünüşte temsili hükümet sistemine döndüyse de Yugoslav Ulusal Partisi'nin (sonradan Yugoslav Ulusal Birliği) egemen olduğu güdümlü bir yönetim sürdürülmüştür. Hırvat lider Vladimir Macek'in öncülük ettiği Birleşik Muhalefet adlı blok, seçimlere katılmakla birlikte etkili olamamıştır. Ama Avrupa'daki savaş havasına bağlı olarak belirlenen dış tehdidin yol açtığı siyasi bunalım, anayasal sorunları çözme ümidini boşa çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşından önce, Yugoslavya'da federal değil, merkezîyetçi bir yapılanma görülmüştür. Yönetim, çok büyük ölçüde Sırp tarafından yürütülmüş; bu çerçevede, Makedonlar, ayrı bir ulus olarak tanınmamıştır. Söz konusu dönemde,

²⁸ 6 Ocak Diktatörlüğü başlığında bu konuya yer verilmiştir.

²⁹ 1931 yılında bu devletin adı Yugoslavya Krallığı olarak değiştirilmiştir.

Makedonya’da resmi dilin Sırpça, üst düzey yöneticilerinin tamamı Sırp, okulların Sırp okulları, kilisenin ise Sırp kilisesi olduğu görülmektedir. Söz konusu yapılanma içinde, Makedon ulusunun varlığı, kayıtsız şartsız reddedilmiş, Makedonya bölgesi ise, “Güney Sırbistan” olarak adlandırılmıştır (Nuredin, 2008, 58).

SONUÇ

Birinci Balkan Savaşlarından sonra yaklaşık beş yüz yıl süren Osmanlı idaresinden çıkan Makedonya komşularının hak iddiaları ve Balkan bölgesindeki stratejileri nedeniyle işgallere maruz kalmıştır. Bu gelişmeler karşısında direnç göstermekte oldukça zayıf kalmıştır. Bunun da başlıca nedeni Makedonya’nın egemen güçlerce üçe bölünmesi ve işgaller ile yoğun bir baskı uygulanmasıdır. Ancak Makedonya’nın direnişini asıl zayıflatan husus etnik çeşitlilik, ideolojik görüş ayrılıkları ve tek merkezli bir milliyetçilik düşüncesinin yerleşmemiş olmasıdır. Esasında Makedonyalılık olgusu mevcut olmakla birlikte Makedonya için mücadele veren unsurların hakim güçler üzerinden davalarını sürdürme eğilimi göstermesidir. Örneğin üç parçaya ayrıldıktan sonra Yunanistan, Sırbistan veya Bulgaristan yanlı iç örgütlenmeler söz konusu olmuş ya da daha sonraki yıllarda Hitler işgaline karşı Yugoslavya merkezli bir birlik fikri ortaya çıkmıştır. Makedon milliyetçiliği, Razloveç Ayaklanmasına olduğu gibi bir flama/bayrak altında gelişen “Makedonya ve Kurtuluş İçin Ayaklan” fikrinden alınan özgüven ile Kresne Ayaklanmasıyla devam etmiştir. Bu gelişme Makedon uyanışı ve Makedon davasının simge girişimi olup Makedon Milliyetçiliği fikrinin ete kemiğe büründüğünün başlıca ispatıdır. Ancak Yunan Kilisesi, Bulgar Kilisesi (Eksarhane), Yahudiler, Türkler-Müslümanlar vb. dini yapıların varlığına dayanarak kendi görüş ve ideolojilerine göre her zaman müdahale eden merkezler Makedon milliyetçiliğinin kökleşmesinde enerji kaybına neden olmuştur.

Makedon milliyetçiliğinin ve kimliğinin gelişmesinde asıl katkı veren, sürgün edilmiş veya göçe zorlanmış aydın kişiliklerin gittikleri yerlerde kurdukları dernekler ile bunların faaliyetleridir. Makedonyalıların mücadele ve baskı altında oldukları dönemlerde onlarca dernek ve örgüt legal ya da illegal olarak hem Makedonya içinde hem de Makedonya dışında kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Ancak söz konusu organizasyonlar, Makedonya’yı merkeze almakla birlikte farklı görüş ve ideolojilere göre hareket etmesi bütünleşmeyi zorlaştırmıştır. Örneğin en önemli örgütlenmelerin olduğu Bulgaristan’daki faaliyetlerde Slav-Makedon birliği üzerinden ideolojik fikirler üretilmiş, genellikle Hristiyan Makedonların milli kilisesi olan Ohri Başpiskoposluğunun Makedonya yeniden açılması fikrini savunmuşlardır. Diğer ülkelerdeki dernekler ise benzer bir tutum sergilemişlerdir. Bu ayrıklık Makedon kimliği ve milliyetçiliğini dağıtı hale getirmiştir. Dağınmıklığın önüne geçilmesi ve birliğin tesis edilebilmesinde “Makedonya Makedonyalılarındır” fikri ve herhangi bir ayırım yapılmaksızın kuşatıcı söylemlerle ortaya çıkan Makedonya İç Devrimci Örgütü (BMPO) Makedonya milliyetçiliğine önemli bir ivme kazandırmıştır. Kuruluşundan itibaren BMPO silahlı mücadele başta olmak üzere çok sayıda teşebbüste bulunmuş ve İlinde İsyanı/İlyas Günü ile başlayan süreçte(1903-1908 Arası Dönem) etkin rol almıştır. Ancak İlinde İsyanı için Bulgarların kışkırtması nedeniyle “Makedon görünümlü Bulgar İsyanı” denilse de Osmanlı’ya karşı Mürzsteg Antlaşması yapılmış ve bu gelişme Makedonlar için oldukça bir adım olmuştur. Sonraki yıllarda Osmanlı’daki Jön Türk hareketiyle de temas eden Makedon örgütlenmeleri aslında dönemin egemen güçlerinin ekseninde kendi mücadelelerini vermişlerdir. Pek çok yerde Yunanlılar ile Bulgarların kendilerine bağlı Makedonyalı örgütler aracılığıyla kanlı bir gerilla savaşı yürütmüşlerdir.

Paris Barış Konferansı (1919) sonrasında ileri sürülen Wilson İlkeleri, Makedonya için umut verici olmamış, daha sonra yapılan Versay Antlaşmasıyla, Makedonya’nın Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluk arasında bölünmesi süreci başlamıştır. Böylelikle Makedonya’nın bütünlüğü parçalanmış, Makedon halkının demografik, ekonomi, kültürel ve milli gelişimi de engellenmiştir. Böylece “Özgür Makedonya” ideası resmen son bulmuş ve yeni bir trajedi kapıları aralanmıştır. Komşu ülkelerin işgali altında geçen yıllar süresince Makedon halkı sistematik olarak kimliksizleştirme ve asimilasyona tabi tutulmuştur. Wilson İlkelerinin getirdiği self-determinasyon ilkesi doğrultusunda pek çok devlet kurulmuşsa da Makedonya Yugoslavya Krallığı’nın egemenliği altına girmiştir. 1875-1930 yılları arasında bakıldığında, Makedonyalılar kendi içerisinde bir “Makedonyalılık” fikrinde tam bir mutabakat sağlayamadıkları görülsede bu dönemde yaşanan gelişmeler, isyanlar ve dernek faaliyetleri birer kazanım olarak tarihteki yerini almıştır denilebilir.

KAYNAKÇA

- Adanır, Fikret (2001). *Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908’e Kadar Gelişimi*. İstanbul: TVYY.
- Ahbab, Yakup (2015). Amerikan ve İngiliz Basınında İlinde İsyanı (1903). *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (KAREN)*, S. 1(1), s. 119-151.
- Andonyan, Anton (2002). *Balkan Savaşı*. İstanbul: Araş Yayıncılık.
- Artuç, İbrahim (1988). *Balkan Savaşı*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

- Aydın, Mahir (1989). Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri. *Osmanlı Araştırmaları IX*, İçinde, ss. 209-234. (Haz. İnalçık, H., Göyünç, N. ve Lowry, H. W.), İstanbul.
- Bahadır, G. (2002). *Bati'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*. Konya: Çizgi Kitapevi..
- Bayraktar, Kaya (2014). Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905), *Bilig*, S. 69, s. 1-28.
- Bayur, Y. Hikmet (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*. C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bekki, Selahaddin (2013). Makedonya ve Anadolu'da Söylenen Bazı Türkülerin Benzerlikleri Üzerine. *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Haz. K. Pürlü), içinde ss. 257-284, Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Castellan, Georges (1995). *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, (Çev. A. Y. Başbuğ), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çavuşoğlu, Halim (2007). Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri. *Bilig*, S. 41, s.123-154.
- Demir, Hakan (2013). Federalizm-Üniterizm İnkileminde Sırp-Hırvatların Krallığı'nda Siyasal Yaşam (1918-1929). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 91-114.
- Dukosta, V. (Ed) (2006). *Makedon Tarihi*. Üsküp: Makedon Eğitim ve Bilim Bakanlığı.
- Ercan, Yavuz (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ertan, Ali Eehan ve Özgün, Tevfik Orçun (2016). I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yenidünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1, s.551-572.
- Hacısalihoğlu, Mehmet (2003). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İrtem, Süleyman Kani (1999). *Osmanlı Devletinin Makedonya Meselesi Balkanların Kördüğümü*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Karal, Enver Ziya (1995). *Osmanlı Tarihi*. C. VIII., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Katarci, I. (2001). *Cocedume I Makedonija, Ckonje, (Makedonya'nın Komşuları)*. Менора.
- Kenanoğlu, M. Macit (2007). *Osmanlı Millet Sistemi - Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları:
- Kocabaş, Süleyman (2000). *Son Haçlı Seferi Balkan Harbi 1912- 1913 Avrupa Türkiye'sinin Kaybı*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kutlu, Sacit (2007). *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mandacı, Nazif (2003). *Makedonya Cumhuriyeti'nde Arnavut-Makedon Etnik Çatışması ve Ohri Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nuredini, Abdülmecit (2008). *Osmanlı Sonrası Makedonya*. Üsküp: Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği.
- Nuredini, Mensur (2007). *Makedonya'daki Müslümanlarda Doğum, Evlenme ve Ölümle İlgili İnanışlar ve Uygulamalar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Pribichevich, Stoyan (1982), *Macedonia: Its People and History*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Saygılı, Hasip (2015). Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komiteleri ve Osmanlı Devleti. *Güvenlik Stratejileri*, S. 21, s. 147-85.
- Stavrianos, L. Stavros. (1964). *Balkan Federation: A History of the Movement toward Balkan Unity in Modern Times*. New York: Archon Books.
- Tekin, Cemile (2018).Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri(1950-1958). *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi*, S. 39, s. 249-261.
- Tokay, Gül (1996). *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Trayanovsk, A. (1995). *Historia*. Skopje: Prosvetno Delo.
- Tunaya, Tarık Zafer (2000). *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt III. İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Ömer (1996). Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü. *Bilig*, S. 3, s. 21-32.
- Uzer, Tahsin (1979). *Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünlü Soylu, P. (2017). Kaostan Barışa Köprü: Balkan Paktı'nın İnşası (1928-1934). *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, S. 29, s. 235-276.
- Vinogradov, V. Nauka (1986). *Medjunarodnie Otnoşeniya na Balkanah 1856-1878 (Balkanlarda Uluslararası İlişkiler 1856-1878)*. Moskova: Nauka.